

KUL TÚRA SLOVA

Časopis
pre jazykovú
kultúru
a terminológiu

Orgán
Jazykovedného ústavu
Ludovíta Štúra
SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíkova, Valéria Be-
táková, Gejza Horák, Ján Ho-
recký, Ján Kačala, Ivan Masár,
Ján Matejčík, Ján Oravec, Kon-
štantín Palkovič, Matej Pova-
žaj, Jozef Ružička, Ján Sabol,
Elena Smiešková, Milan Urban-
čok

REDAKCIA

884 16 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 13 — ČÍSLO 4

OBSAH

HORECKÝ, J.: Kultúra jazyko- vého prejavu	97
PLÁVKA, A.: Básnik a slovo	100
ONDREJOVIČ, S.: Jazykoveda A a jej vzťah k iným vedným disciplinám	106
HORÁK, G.: Z bratislavských povestí	112
MAJTÁN, M.: Zo slovenskej onomastickej terminológie (Rodné meno, rodné priezvis- ko)	115

Rozličnosti

O mene básnika Vladimíra Rei- sela. V. Uhlár	118
Názvy <i>Echeveria</i> , <i>Chamareops</i> , <i>Forsythia</i> — výslovnosť a zdomácnené podoby. K. Pal- kovič	119

Správy a posudky

Niekoľko poznámok o jazyku románu Emigranti. I. Masár Dobrá kniha o Montesquieum. M. Urbančok	121
	123

Spytovali ste sa

Dejinnotvorný alebo dejinotvor- ný? M. Pisárčiková	127
Stojisko, nie stánie. M. Po- važaj	127
Saunovať {sa}, saunovanie M. Považaj	128

Kultúra jazykového prejavu

JÁN HORECKÝ

Jazykový prejav možno veľmi stručne vymedziť ako oznámenie sprostredkované jazykovými prostriedkami v procese jazykovej komunikácie. Inými slovami: to, čo sa oznamuje, čo sa prenáša v jazykovej komunikácii od jedného účastníka komunikácie k druhému účastníkovi (veľmi často je týchto druhých účastníkov väčší počet, najmä pri masovej komunikácii, sprostredkovanej masovými komunikačnými prostriedkami), býva obyčajne vyjadrené jazykovými vyjadrovacími prostriedkami, slovami, slovnými spojeniami, vetami. K tomu však obyčajne pristupujú aj nejazykové prostriedky.

K tomuto vymedzeniu treba však hneď pripomenúť, že jazykové oznámenie nie je také jednoduché, ako by sa zdalo na prvý pohľad. Každý jazykový prejav sa skladá aspoň zo štyroch takmer paralelne prebiehajúcich zložiek: ide o zložku *obsahovú*, *výrazovú*, *pragmatickú* a *strategickú*. Tieto zložky, ako sa pokúsime v ďalšom ukázať, sú rovnako dôležité, preto všetkým treba venovať primeranú pozornosť. Túto pozornosť, starostlivosť o všetky štyri zložky chceme práve nazvať kultúrou jazykového prejavu.

O spôsobe, ako podávať obsahovú stránku prejavu, jestvuje veľa poučení a zásad, počnúc antickými rétorikami a končiac úplne prakticistickými návodmi na správne zostavovanie jazykového prejavu. V jednom takom návode (Grice, 1975) sa napr. vytyčujú tri zásady: *zásada kvantity*, *zásada kvality* a *zásada modalít*. Podľa zásady kvantity prejav nemá obsahovať viac informácií, než sa v danom prípade vyžaduje. Podľa zásady kvality má jazykový prejav obsahovať len to, čo je pravdivé. Inými slovami, jazykový prejav nemá obsahovať

obsah

to, čo jeho autor pokladá za nepravdivé, ale ani to, pre čo niet zrej-
mých dôkazov. Zásada modality sa dotýka ďalších spôsobov a okol-
ností prejavu. Podľa nej treba sa vyjadrovať opatrne, treba sa vyhý-
bať nejasnému, nezreteľnému vyjadrovaniu, treba predchádzať dvoj-
značnosťou. A napokon, treba sa vyjadrovať stručne a vždy vo vzťahu
k danej téme.

2.) Nemožno pochybovať o správnosti a praktickosti týchto zásad.
Pravda, len tieto zásady same osebe nestačia na výstavbu jazykového
prejavu. Základným stavebným prvkom sú tu jazykové prostriedky.
Z hľadiska kultúry jazykového prejavu je nevyhnutné rešpektovať
dve zásady: používať správne jazykové prostriedky, t. j. také, ktoré
sú kodifikované, a z týchto jazykových prostriedkov vyberať vhodné,
primerané. Kým o správnosti jazykových prostriedkov poskytujú po-
učenia kodifikačné príručky (Pravidlá slovenského pravopisu, slov-
níky), ale aj vlastné jazykové vedomie (jazyková kompetencia),
o vhodnosti jazykových prostriedkov podáva základné poučenie šty-
listika, resp. štylistické príručky. V podstate ide o to, že popri neu-
trálnych výrazoch a konštrukciách možno v istých súvislostiach vy-
užívať aj expresívne, emocionálne, štylisticky a štýlovo podfarbené
vyjadrovacie prostriedky (Mistrík, 1977; 1978).

Pragm. Pri analýze rečového aktu, teda spôsobu realizácie jazykového pre-
javu, sa prišlo k záveru, že nie všetky zložky prejavu majú rovnakú
funkciu. Základnú funkciu — komunikatívnu — má prirodzene vlast-
ný výpovedný akt, formulovanie súdu o istom objekte alebo udalosti.
Ale zároveň s formulovaním výpovede musí hovoriaci brať do úvahy
ďalšie zložky, napr. možnosti správneho alebo nesprávneho chápa-
nia prejavu, obrazného použitia a chápania niektorých výrazov, stu-
peň racionálneho alebo emocionálneho pôsobenia na prijímateľa pre-
javu (kladné alebo záporné pôsobenie). Vhodné je (Kiseleva, 1978)
v prejave rozlišovať dve zložky: *informačnú* (jej nositeľom sú infor-
mémy) a *pragmatickú* (jej nositeľom sú pragmémy). Pravda, tieto
zložky nemusia byť vyjadrené osobitnými prvkami, často má ten istý
výrazový prvok zložku informačnú aj pragmatickú. Napr. štylisticky
podfarbené slovo pôsobí nielen svojím obsahom, ale aj zaradením do
istého okruhu slov. Pragmatické prvky môžu byť viazané na morfolo-
gické kategórie: napr. 1. osoba množného čísla slovesa môže nazna-
čovať zahrnutie všetkých adresátov, môže pôsobiť ako výzva; 2. osoba
jednotného čísla môže pôsobiť ako neutralizujúci prvok atď.

Medzi pragmatické prvky patria napokon aj také výrazové pro-
striedky, ktoré nie sú nositeľmi informácie, ale používajú sa skôr na
ufahčenie prechodu medzi myšlienkami, na udržiavanie kontaktu me-
dzi hovoriacim a počúvajúcim. Napr.: *teraz pristúpime k druhému
problému; ako viete, máme výsledky nových výskumov; ako sa zistilo,*

ide o celkom nový druh žiarenia. Tieto prvky by v danom jazykovom prejave vlastne nemuseli byť, lebo obsah je zrejmý aj bez nich. Práve pre túto vlastnosť ich však možno využiť napr. na nadľahčenie textu; ich používaním sa prijímateľovi umožňuje oddych pri lineárnom vnímaní obsahu. Pre túto vlastnosť možno pragmatické prvky tohto druhu využiť aj ako kompozičný prostriedok. Jazykové prejavy bez akýchkoľvek pragmatických prvkov pôsobia jednotvárne, únavne, na druhej strane prejavy s veľkým počtom takýchto prostriedkov pôsobia bombastický, mnohovravne, uvravene (Lišková, 1976).

Dôležitou zložkou prejavu je i jeho komunikačný plán. Každý prejav vychádza z toho, že hovoriaci chce, zamýšľa niečo oznámiť a pritom pôsobiť na prijímateľa, dosiahnuť u neho istý cieľ. Preto si autor ešte v príprave prejavu musí vypracovať istý komunikačný plán a na jeho realizáciu zvolí istý komunikačný postup. Ako komunikačné postupy sa označujú napr. oznamovanie, informovanie, zdôvodňovanie, argumentovanie, podnecovanie, opytovanie, pravda, s rozličnými odtienkami (Schmidt, 1977). Pri kratších jazykových prejavoch možno skutočne dodržiavať vybraný komunikačný postup, no pri rozsiahlejších prejavoch (napr. v románe, v učebnici) je účelné komunikačné postupy strieďať. Nie je vylúčené, že v priebehu realizácie dlhšieho jazykového prejavu sa zmení aj komunikačný plán. Aj tu možno konštatovať dva krajné postupy: na jednej strane vypracovaný a vyžadovaný komunikačný plán (napr. pokyny pre stavbu hesla v encyklopedickom slovníku), na druhej strane veľmi vážny komunikačný plán, charakterizovaný celkovou voľnosťou a vedený len cieľom dosiahnuť istý komunikačný zámer (napr. diskusia o nejakom probléme, rozhovor na ulici).

Pri hodnotení kultúry jazykového prejavu sa možno oprieť o vymedzenie jazykovej kultúry vo všeobecnosti. Ak sa jazyková kultúra vymedzuje ako stav charakterizovaný používaním ustálených, kodifikovaných a primeraných výrazových prostriedkov, treba toto vymedzenie pre oblasť jazykového prejavu rozšíriť: kultúra jazykového prejavu je stav charakterizovaný uvedomovaním si štyroch základných zložiek (obsahovej, výrazovej, pragmatickej a strategickej) a zručnosťou pri ich využívaní v konkrétnych prejavoch. Ale na druhej strane treba kultúru jazykového prejavu chápať aj ako jeho kultivovanie, ako starostlivosť o vedomé spájanie a využívanie spomínaných štyroch zložiek pri konštruovaní vlastných jazykových prejavov.

Tieto závery sa týkajú rovnakou mierou písaných i hovorených jazykových prejavov, pravda, s potrebným rozlíšením prostriedkov špecifických pre písaný prejav a pre hovorený prejav. Základné vlastnosti a zložky sú však rovnaké. Netreba zdôrazňovať, že kultúra ja-

zykového prejavu je dôležitou zložkou kultúry jednotlivca, kolektívu i celej spoločnosti.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

LITERATÚRA

GRICE, L.: Logic and Conversation. In: Cole-Morgan: Syntax and Semantics 3. New York, Academic Press 1975.

MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. 2. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1977. 456 s.

MISTRÍK, J.: Rétorika. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 203 s.

KISELEVA, L. A.: Voprosy teorii rečovogo vozdejstvija. Leningrad, Izd. Leningradskogo universiteta 1978. 160 s.

LIŠKOVÁ, Z.: Novinársky prejav z hľadiska sémantických ukazovateľov. Bratislava, Výskumný ústav kultúry a verejnej mienky, Inštitút pre výskum masových komunikačných prostriedkov 1976. 188 s.

SCHMIDT, W.: Tézys marxisticko-leninskej jazykovedy vo vyučovaní jazyka a vo vzdelávaní učiteľov jazyka. *Jazykovedný časopis*, 28, 1977, s. 108—118.

*Básnik a slovo**

ANDREJ PLÁVKA

Hneď za týmto názvom by som mohol pokračovať: maliar a farba, sochár a hlina, mramor, či drevo, skladateľ a tón či pieseň — slovom, umelecký tvorca a jeho materiál, s ktorou narába a vytvára umelecké diela s posvätením svojho tvorivého nadšenia, trýzne i rozkoše, aby práve nimi oznámil ľuďom svoje poslanstvo práve tak ako vynálezca svoj objav — to je zmysel i podstata každej umeleckej tvorby.

Na jednom z našich spisovateľských zjazdov povedal som na záver svojho prejavu na túto tému slová, ktoré je vhodné práve tu odcitovať:

„Slovo je dobrý nástroj, len treba vedieť na ňom hrať. Dôležité je, kto na ňom hrá, ako a čo hrá, ale i komu. Môžeš vyhrávať čo najkrajšie, márna je tvoja hra, ak ňu nik nepočuje. Ak pre seba hudieš — sám si vyskakuj. Alebo hoci plač. Ak však inštrument slova vie

* Tento článok sme prevzali zo Slovenských pohľadov (94, 1978, č. 11, s. 15—21) so súhlasom autora a redakcie časopisu.

tímačiť radosť tisícov, tvoja vlastná radosť ako umeleckého tvorca je bezmedzná — a vari iba vtedy pocítiš svoj údel básnika a spisovateľa v národe, ktorého reč používaš ako nástroj. Lebo i ten nástroj si nevystrúhal sám — vystrúhal ho tvoj národ po dlhé stáročia a ty si ho vzal do rúk, aby si na ňom vyskúšal svoje umenie. Je to nástroj otcov a dedov. V tom je práve špecifickosť slovesného umenia. Povedané s našim básnikom: Na každom je krv prischnutá. Veru áno, na každom slovenskom slove je krv prischnutá, každé sa už povedalo v žiali i šťastí, v ohni i dyme, v žalári i školskej lavici, nahlas i pošepky a dakedy len v mysli. Nezneužívaj ho, nehádz ho lacno, uváž, kam a načo ho kladieš, načo ho zažihaš. Národ ti ho dal do rúk, tak ho zveľaďuj na jeho prospech, na jeho dobro, na slávu jeho socialistickej vlasti. Tá tvoja je v ňom.”

Priznám sa rád, že mi vtedy po prednesení týchto myšlienok slová uznania od viacerých našich spisovateľov dobre padli a na túto tému sme potom neraz debatovali na besedách i školeniach či konferenciách, ba ustavične sa k nej vraciame i v nejednom rozhovore s ľuďmi, obľubujúcimi poéziu i spisovateľské umenie, lebo práve ono sa dvíha, alebo rúca na krehkej, no neobyčajne umelecky účinnej moci slova. Ono je a ostane navždy zapaľujúcou iskrou ľudských myšlienok i emócií, lebo povznesené do vyšších polôh z obyčajného dorozumievacieho, komunikatívneho poslania stáva sa napokon v pere jeho majstra najvrúcnejším pohladením v žiali i najradostnejším výbuchom šťastia. No načo zasa dlho teoretizovať, básnik Miroslav Válek venoval práve takémuto slovu jednu zo svojich najkrajších básní:

Nauč sa rozoznávať ozajstnú tvár ľudí.
Váž si tých, čo sa k zlu obracajú čelom.
A buď tvrdý
len k nepriateľom.

Nadovšetko miluj rodný jazyk
svoju reč.
Je zamat
a je meč.
Nevhodný dotyk nech ju nepokazí.

So slovami hovor, iba keď ste sami.
Vyberaj ich ako drahokamy.
Nie každé je také ako včera.
Ustavične hľadaj slová pravdivé a nové.
Zavrhni nezrozumiteľné,
aj tie, čo rodia nudu.

Ber slová priamo z dielne
konštruktéra:
z ľudu!

Veru, lásku k rodnému jazyku, k materinskej reči utvrdzovať si nám treba cez všetky generácie. Už Ľudovít Štúr, jeden z uzákoniteľov našej reči na reč spisovnú, aby takto predovšetkým prispel k záchrane nášho národa pred zhytnutím v žalári národov, starom Uhorsku, bol onoho času povedal veľavýznamnú vetu: „Symbol spojenia nášho je reč naša národná, heslo našej vôle života.“ Od Štúra cez všetky generácie vzniklo v našej spisovnej reči až po nášho moderného básnika Miroslava Válka veľa diel. A akže tento posledne spomínaný vyjadruje vo svojej básni želanie, aby „nevhodný dotyk nepokazil“ našu reč, čo značí toľko, aby náš súčasný tvorca naozaj „vyberal slová ako drahokamy“, treba si to uvedomiť predovšetkým majstrom pera, lebo oni sú tí, ktorí zvažujú nosnosť slova, jeho umeleckú záťaž a z neprebernej hústiny reči majú vedieť vybrať to najvhodnejšie, takrečeno „uliate“ na vyjadrenie jeho myšlienky či citu, ktorým chce najúčinnšie zapôsobiť na svojho čitateľa, aby s ním rezonoval. Lebo umenie je najvyššia radosť, ktorú človek dáva sám sebe — povedal už Karol Marx; no hneď v tejto súvislosti mi prichodí na um i vznešená myšlienka Karla Čapka, ktorú si osvojili všetci umelci, prispievajúci svojím dielom nielen k zobrazeniu, ale i k premene sveta: „Umenie je krásna pravda, nikdy nie však krásna lož.“

Vo Váľkovej básni sa hovorí aj o tom, aby tvorca hľadal predovšetkým slová pravdivé a nové, no zavrhol slová nezrozumiteľné, i tie čo tvoria nudu. Koľká náročnosť je vyjadrená v týchto prostých, no vrchovato účinných troch riadkoch básne! Tvorca slovesného umeleckého diela musí hľadať nové chodníčky i cesty za umeleckými výbojmi a nepúšťať sa po starých vychodených cestách, či už priam vyľigotáných asfaltkách, na ktorých by už iba hrkotal svojimi ošúchanými či odretými slovami — no nemal by zasa viesť čitateľa cestou-necestou do bezvýchodiskových slepých uličiek či priepastí, beznádeje a zúfalstva. Mravné poslanie spisovateľa a napokon i každého umeleckého tvorca v národe, ale i v celej ľudskej spoločnosti má byť humánne či humanistické, slúžiace povzneseniu človeka pre krásu a dobro. K tomuto cieľu nech si hľadá každý svoju vlastnú cestu, tú svojškú, len jemu vlastnú, na ktorej akoby nechával len svoje odtlačky prstov. Každá báseň nech je opravdivým originálom, slovným stelesnením myšlienky i citu básnika na potešenie človeka.

Pravda, impulz, alebo ak chcete inšpirácia, môže byť u rozličných básnikov rovnaká, no jej slovné umelecké stvárnenie je u každého iné podľa jeho vlastného umeleckého ustrojenia, precítenia a napokon

slovného majstrovstva, ktoré je zase závislé od viacerých faktorov, ako je skúsenosť, erudícia, citové uspôsobenie autora — a toto všetko rozhoduje v konečnom dôsledku i o forme básnického stvárnenia impulzu, raz ju posúvajúc viac do polohy spevnej či hudobnej, raz zasa skôr meditatívnej, hlbavo-mysliteľskej. Najväčším umením pre každého básnika bolo a ostane aj v budúcnosti nájsť vždy adekvátnu, najpriliehavejšiu formu na stvárnienie svojej myšlienky či emócie, aby čo najúčinnnejšie mohla rezonovať s čitateľom či poslucháčom, vyvolať tie isté alebo aspoň príbuzné pocity či myšlienky, ktorými sa autor nadchýnal pri svojej tvorbe. Pravda, autor musí predovšetkým sám vedieť a byť si na čistom, čo chce čitateľovi povedať. Prázdna myšlienka alebo prázdny cit je ako deravý hrniec.

Poézia sa odpradáva považovala za jeden z najvyšších prejavov duchovnej kultúry národa. Známy anglický spisovateľ a kritik Thomas S. Eliot povedal v súvislosti s týmto tvrdením veľmi zaujímavé a závažné slová: „Ak národ nebude rodiť veľkých autorov a najmä veľkých básnikov, jeho jazyk upadne, takisto kultúra, a môže podlahnúť inej, silnejšej. Ide tu, prirodzene, aj o to, že literatúre minulosti sa začneme odcudzovať, ak nemáme nijakú žijúcu literatúru. Ak stratíme kontinuitu, literatúra minulosti sa nám začne vzdávať a napokon nám bude rovnako cudzia ako literatúra cudzieho národa. Lebo náš jazyk sa stále mení, mení sa aj náš spôsob života pod tlakom všestranných hmotných zmien v našom prostredí, a ak nemáme niekoľko osobností spájajúcich v sebe výnimočnú citlivosť s výnimočným majstrovstvom slova, upadne nielen naša vlastná schopnosť vyjadrovať sa, ale aj prežívať všetky zložitejšie city... A takto chápem sociálnu funkciu poézie v najširšom zmysle: v závislosti od kvality a sily ovplyvňuje reč a citlivosť celého národa.“ Iste najmä pre nás veľmi pozoruhodné konštatovanie anglosaského autora; pre nás preto, že naša literatúra je jedna z najmladších v Európe a treba nám preto veľmi dbať na spomínanú literárnu kontinuitu, lebo ona je nielen tmeľom zdravého národného povedomia, ale zároveň ešte stále povzbudzujúcou silou na ceste nášho národa k jeho mnohostrannému rozvitiu. Veď máme ešte v živej pamäti Chalupkovu báseň *Mor ho!*, jej mobilizujúcu silu v celom našom národe za Slovenského národného povstania roku 1944, ktorá akoby bola prebúdzala všetky morálne sily národa, jeho spolupatričnosť i odhodlanie, priam stelesnenú vôľu bojovať za česť národa, jeho bytie i jeho budúcnosť. Tu máme priam klasický príklad pôsobenia básnika svojím konkrétnym dielom na historický vývin svojho národa a významné doplnenie Eliotovho tvrdenia o sociálnej funkcii poézie v oblasti ovplyvňovania už nielen reči a citlivosti celého národa, ale dokonca jeho bytostného smerovania v dejinách.

Vrcholy básnického prejavu nášho národa, ako je napríklad Sládkovičova *Marina* či *Detvan*, Hviezdoslavova *Hájnikova žena* či *Krvavé sonety*, ktoré keď vyšli vo francúzskom pretlmočení, vyjadril sa významný francúzsky básnik, že keby bol Hviezdoslav písal v niektorej svetovej reči, stal by sa jednou z prvých hviezd súčasnej svetovej poézie, ale i básne Ivana Krasku či Laca Novomeského, tie všetky patria medzi vrcholy ľudského tvorivého myslenia doby, v ktorej vznikli. Pričínajú sa tak významnou mierou o zaradenie nášho národa medzi kultúrne národy sveta. Nič nemení na veci, ak všetci Slováci neprečítali celého Hviezdoslava, ba čo i len *Krvavé sonety* — práve tak ako nezmení nič na veci, ak všetci Slováci nevystúpili na vrchol Gerlachu — i tak ostane najvyšším štítom našej vlasti. Ako Hviezdoslav práve tak i Gerlach pôsobia totiž už v povedomí nášho národa tak mocne, že sa stávajú jednými už z určujúcich faktorov formovania nášho národného charakteru.

Ja sám už od svojej začiatocníkovej tvorby až podnes inklinoval som skôr k hudobnosti, k spevnosti verša ako k jeho meditatívno-mysliteľskému zacieeniu, dokonca i vtedy, keď čistá, nijakou emóciou neovplyvnená myšlienka bola prvotným vzruchom, zapaľujúcim nepokojom, priam sa domáhajúcim stvárnenia, slovnej, vizuálnej podoby — no po tejto realizácii preda sa domáhajúca zvukového prejavu, ako znie, akoby sa bola „chcela doslova počuť“ v priestore a čase, do ktorého sa práve narodila. Každý verš, ktorý mi vzniká pod perom, musím si nahlas prečítať, po ňom ďalší a ďalší, slohu za slohou, vracajúc sa, pravdaže, v priebehu tvorby najmä ku slovám, ktoré mi zrazu pripadajú nenáležité, narúšajú, či už nie celkom vystihujú zamýšľaný tvorivý úmysel — i vymieňam ich ako stavebné kamenčeky v mozaike básne, ktorá mi v konečnej fáze musí vyznieť nielen ako slovesný, ale zároveň i ako hudobný tvar, ktorý zosilňuje, umocňuje jej slovesný umelecký účin, a tak si získava čitateľa či poslucháča básne, hoci si on sám ani neuvedomuje pravú príčinu.

Celý tento tvorivý postup vyplýva z môjho tvorivého ustrojenia; impulz, inšpirácia u mňa vznikali skôr z citového, emocionálneho vzrušenia ako z mysliteľských úvah. Od útlej mladosti neobyčajne silne ma vzrušovali už naše ľudové piesne, ba dokonca náš dedinský nočný „vachtár“ Rojček, jedinečná postava, akoby vystrihnutá z Kukučínových rozprávok, ma neobyčajne dojmal, keď na svojom dlhánskom volskom rohu za tichých letných večerov prvým trúbením desiatej hodiny večernej privolával do našej dediny i celého údolia pod borovým hájom clivotu letnej noci, ktorá sa postupom rokov a mojím dospievaním práve týmto zvukom stávala nocou milostnou, plnou túžob a chvenia. Už ako desať-jedenásťročný chlapec za prvej svetovej vojny prehovoril som aspoň troch-štyroch svojich dedin-

ských kamarátov, aby sme šli podvečer počúvať spev ruských zajatých vojakov, robotujúcich na Steinovom veľkostatku v Parížovciach, vzdialených od našej Sielnice polhodiny chôdze; všetko preto, že ich piesne, spievané mnohohlasne večierkami medzi jelšinami a tamariškou pri Váhu, ma k slzám dojímali a vzrušovali moju pamäť po dlhé, dlhárske roky.

Takisto ma vzrušovali nedeľné odopoludnia, keď otec po krátkom obedňajšom odpočinku vzal z kredenca Tranoscius a my, traja synovia, Viktor, ja i mladší Julko, prisadli sme si tesne k otcovi ku stolu, aby sme videli do tohto tradičného evanjelického spevníka, a spievali sme spolu s otcom niektoré nábožné piesne, vtedy ešte v bibličtine, ktoré sme sa po čase naučili naspamäť a z nich niektoré ma takisto neobyčajne dojímali. Mama, hoci katolíčka, prisedávala si často k nám a spievala s nami. Ba ešte i neskôr ako mládenec a skeptický gymnazista, škriepiaci sa s ostatnými luteránskymi spolužiakmi s našim profesorom Neckárom o náboženstve a písme svätom, neprestával som sa tešiť na tieto naše domáce nedeľné odopoludnia s otcom, ani nie tak kvôli akejsi pobožnosti ako skôr kvôli citovému vzrušeniu pri speve piesní, pôsobiacich silno emotívne nielen z hľadiska spevnej melodiky, ale i básnickej metaforickosti, obraznosti, ktorá práve v tejto nedeľnejšej rodinnej klíme vštepovala neobyčajne pôsobivo rodinnú súdržnosť a spolupatričnosť na dlhé roky života.

Pieseň a hudba to boli, ktoré ma už ako chlapca opantali natoľko, že som si na otcovi najprv vyškriepil harmoniku — heligónku, na ktorej som sa učil hrať za letných súmrakov na našom záhumní, a neskôr i husličky, ktoré mi bol vtedy objednal, na tie časy pomerne drahé, z husliarskej dielne až hen z povestných českých Kraslíc. Ako samouk, iba s čiastočnou radou a pomocou znamenitého hudobníka učiteľa Sajtáka hrával som potom dokonca ako „primáš“ našej dedinskej ľudovej kapely na zábavách i svadbách, nadchýnajúc sa účinkom piesne na ostatných, ktorým sme vyhrávali, pravdaže, poväčšine mladým, dubasiacim v našom dedinskom hostinci až do samučkého vysilenia alebo plaču. Medzitým som, pravdaže, skladal básničky, z ktorých niekoľko zhudobnil môj spolužiak na gymnáziu Dušan Pálka, no ktorý ma zároveň priviedol alebo aspoň odchytil dvere i k vážnej hudbe, k veľkým skladateľským postavám, Beethovenom začínajúc a našim Schneiderom-Trnavským končiac.

Za celé dlhé roky svojej básnickej tvorby pociťoval som básnické slovo nie ako súhrn litier, písmen, ale skôr ako celistvý tón, i keď, prirodzene, musel som ho vidieť stvárnené na papieri, ako pôsobí vizuálne, celý ich súhrn, verš ako stvárnený citový či myšlienkový prejav. Silným podporným impulzom v tomto smere bola mi, ako

dedinskému chlapcovi z Liptova, i príroda, dotvárajúca čím komplexnejšie precítenie zážitku i z hľadiska farebného vnímania. A tak akoby mi od samého začiatku mojich tvorivých úsilí všetky impulzy boli vyúsťovali do slova a verša ako vrcholného tvorivého prejavu v syntéze všetkých ľudských pocitov a myšlienok, zanietených pre krásno, ktorým chcem zapalovať súzvučné pocity svojich čitateľov či poslucháčov. Nazdávam sa, že toto je vari cieľom každého umeleckého tvorcu.

Zväz slovenských spisovateľov
ul. Obrancov mieru 14, Bratislava

Jazykoveda a jej vzťah k iným vedným disciplinám

SLAVO ONDREJOVIČ

1.0. Oblasť jazykovej kultúry je prirodzenou súčasťou jazykovedy ako jeden z jej aplikačných úsekov. Bez významu v tomto vzťahu však nie je ani fakt, že jazykoveda vo svojich úsilíach neostáva osamotená. Spolupracuje s mnohými inými vedami, bez ktorých by sotva mohla dospieť k súčasnému stupňu svojho vývinu. Jazyková kultúra sa taktó opiera nielen o výsledky jazykovedného výskumu, ale aj o poznatky iných vied a v istom zmysle prekračuje hranice jazykovedy.

V tomto článku chceme načrtnúť obraz vzájomných vzťahov medzi jazykovedou a tými vednými odbormi, ktorých kontakt s jazykovedou je najzrejmější. Nenazdávame sa, prirodzene, že jazykoveda je akousi „vedou vied“, ktorá má zaistené miesto v centre vedných disciplín. Poslúži nám tu len ako východisko pri zisťovaní vzťahov medzi vednými odbormi, akým by mohla byť hociktorá z uvedených vied.

1.1. Najrozšírenejším kritériom na klasifikáciu vied je spôsob, „ako jednotlivé vedy skúmajú a podávajú celkový obraz sveta a ako sa zúčastňujú na vytváraní spoločného systému vedeckých poznatkov“ (Horecký, 1974, s. 4). Na základe doteraz vypracovaných obrazov sveta (fyzikálneho, biologického a sociálneho) sa v tejto klasifikácii aj rozlišujú *fyzikálne*, *biologické* a *sociálne vedy*. *Sociálne* (spoločenské) *vedy* sa ďalej členia na *vedy o základni*, *vedy o nadväzbe* a *vedy o človeku* (antropologické vedy). Jazykoveda patrí k vedám o človeku, i keď čiastočne zasahuje — ako ukážeme — aj do iných oblastí. V súvisi s ďalším členením antropologických vied na *vedy*

o *myslení, vedy o vývine spoločnosti a vedy o význame* (semiotické vedy) sa zvyčajne konštatuje, že jazykoveda sa vo všeobecnosti zaraďuje medzi semiotické vedy (Horecký, 1974).

1.2. Jazykoveda má medzi spoločenskými¹ disciplínami osobitné postavenie. Už sa napr. upozornilo na to, že konfrontácia jazykovedy ostatných desaťročí s inými vednými disciplínami, či už s históriou, etnografiou, sociológiou alebo dokonca psychológiou, vedie k zisteniu, že sa od nich odlišuje pokročilejšou metodológiou (Krupa, 1969). Lingvistika si definovala špecifický predmet výskumu, vytvorila vlastnú metodológiu a vlastný metajazyk, pričom sa, prirodzene, nikdy neuzatvárala pred prijímaním myšlienok a koncepcií z iných disciplín. Túto vyspelosť jazykovedy nemôže samozrejme nikto — najmä nie jazykovedec — vysvetľovať väčšími schopnosťami či jemnejšou invenciou lingvistov v porovnaní s predstaviteľmi iných spoločenskovedných disciplín. Rozhoduje tu skôr povaha skúmaného predmetu a najmä fakt, že jazykoveda patrí medzi najstaršie vedné odbory vôbec. Veď napr. indický jazykovedec Panini sformuloval princípy opisnej jazykovedy už v 5. st. pred n. l. Je síce pravda, že v jednotlivých fázach jazykoveda ľahko podliehala metodologickým vplyvom iných vied a nekriticky preberala a aplikovala rôzne darwinistické, psychologické a sociologické koncepcie, na začiatku 20. storočia však dokonale skladá svoju „skúšku dospelosti“: vtedy totiž po prvýkrát vzniká samostatná lingvistická metodológia — *štrukturalizmus*. Od tej chvíle má jazykoveda čo povedať aj iným vedným disciplínam i z metodologickej stránky (podrobnejšie Krupa, 1969).

2.1. Z klasických fyzikálnych disciplín s lingvistikou spolupracuje najmä *akustika*. Pri jazykovom dorozumívaní okrem artikulačných orgánov (u hovoriaceho) je dôležitou zložkou aj činnosť sluchových orgánov (u počúvajúceho). Hoci výskumy v tejto oblasti sú už naozaj veľmi vzdialené do výskumov v rámci tradične chápaných humanitných disciplín, akustické analýzy majú mimoriadny význam pre súčasnú fonetiku. Práve do tejto sféry sa dnes prenáša ohnisko vedy o zvukovej stránke ľudskej reči (platí to do značnej miery aj o fonológii). Na výskumné ciele tohto druhu sa zostrojujú rozmanité elektroakustické prístroje, ktoré majú zabezpečiť objektívny výskum zvukovej reči. Je známe, že moderná fonetika zaznamenala najväčší pokrok práve na úseku výskumu akustických vlastností jazykových

¹ Vedľa termínu *spoločenské vedy* je známy aj termín *humanitné vedy*. Hoci tento druhý názov má dlhšiu tradíciu a donedávna sa používal vlastne iba on, je pochopiteľné, že viac sa zdôrazňuje atribút *spoločenský*. Je totiž zásadná vec, že predmet výskumu daných vied sa utvára v spoločenskom procese, a nie v individuálnom vývoji človeka (Furdal, 1977).

javov, t. j. v oblasti, ktorá dostala názov *experimentálna fonetika* (starší názov: inštrumentálna fonetika). Treba však uviesť, že prívlastok *experimentálny* sa tu nechápe v tom význame, ako v prírodných vedách, kde základným kritériom a východiskom experimentu je opakovateľnosť skúmaných javov. Realizácie zvukových kvalít jazykových javov naproti tomu nie sú nikdy totožné z prísne fonetického hľadiska (zavádzajú sa tu preto výskumné metódy fonometrie). Práve tento fakt spôsobuje, že niektoré zásadné problémy tu ešte iba čakajú na svoje vyriešenie. Doteraz sa napr. nepodarilo vyriešiť známy prípad tzv. paradoxu prízvuku, s ktorým súvisí skutočnosť, že zatiaľ nemáme prístroj schopný v tejto veci nahradiť ľudské ucho, t. j. „počuť“ prízvuk fyziologicky. Dodajme, že okrem experimentálnej fonetiky výsledky akustických analýz sú dôležité aj pre oblasť, ktorú tvorí hraničné pásmo jazykovedy a teórie informácie (ide o štúdium akustických podmienok pri prenose informácie).

2.2. Z biologických vied ako prvú treba spomenúť *antropológiu*, medzi základné úlohy ktorej patrí skúmanie fyzického zloženia človeka, anatomických analógií a rozdielov medzi človekom a zvieratom, odlišností medzi ľudskými rasami a pod.² V historickej antropológii dôležité miesto zaujíma problematika antropogenézy čiže pôvodu druhu homo sapiens. Antropológia a jazykoveda sa spoločne usilujú odpovedať napr. na takéto otázky: Je nejaká motivačná súvislosť medzi fyzickými a jazykovednými odlišnosťami u ľudí? Možno o jazyku hovoriť výlučne iba v súvisí s človekom? A napokon: Ako vznikla ľudská reč? Sú to nepochybné otázky základného významu aj z hľadiska svetonázorového a filozofického.

K biologickým disciplinám majúcej spoločné záujmy s jazykovedou patrí ďalej *anatómia* a *fyziológia*, ktoré sa zapodievať stavbou ústrojov živých organizmov a ich činnosťou. Úzka spolupráca týchto dvoch disciplín s jazykovedou sa datuje vlastne tiež od vzniku experimentálnej fonetiky v 19. storočí. Pri produkcii rečových zvukov majú dôležitú rolu artikulačné orgány, ktorých činnosť je dobre pozorovateľná a merateľná. Výsledky anatomicko-fyziologických výskumov rečových ústrojov majú pre jazykovedu značný význam aj dnes, hoci, ako je známe, v poslednom desaťročí sa artikulácii vo všeobecnosti venuje menej pozornosti a hlavné ťažisko záujmu sa tu presúva na výskum akustických, resp. auditívnych (sluchových) vlastností rečového signálu.

Pretože produkcia i vnímanie rečového signálu nadväzuje na čin-

² V Angličku a USA sa antropológia chápe širšie a zahrnuje sa do nej aj etnografia.

nosť nervovej sústavy (normálnu i patologickú), do styku s jazykovedou prichádzajú aj biologicko-medicínske disciplíny, ako je *neurológia*, *psychiatria*, *defektológia*, *patológia* a pod. Jednou z najmladších disciplín, ktoré vznikli na pomedzí jazykovedy a inej disciplíny, je *neurolingvistika*. Výskumy afatických prípadov a rečových porúch majú mimoriadnu dôležitosť pre poznanie „skrytých“ fáz v procese jazykovej komunikácie, ale aj pre poznanie fungovania a štruktúry samého jazyka.

2.3. Zo spoločenských vied s lingvistikou úzko spolupracujú vedy zapodievané sa myslením, resp. dorozumievaním. Možno sem zaradiť *psychológiu*, *formálnu logiku*, *kybernetiku* s teóriou informácie a niektoré iné vedy³.

Aj psychológia, ktorá je akýmsi „mostom“ medzi biologickými a spoločenskými vedami, nadobúda pre jazykovedu čoraz väčší význam. Ako hraničná disciplína medzi jazykovedou a psychológiou vznikla *psycholingvistika*, ktorá má mimoriadne bohatý výskumný program. Z jej základných výskumných problémov uvedieme aspoň tieto: Akú úlohu má jazyk v procese myslenia? Jestvuje aj nejazykové myslenie? Ako prebieha proces „vstupu“ dieťaťa do spoločenstva, pre ktoré je základným dorozumievacím prostriedkom jazyk? V čom spočíva sprostredkujúca úloha znaku? Ako vidieť, sú to otázky, ktoré si teoretická jazykoveda kladie vždy znovu. Na mnohé z nich sa jej totiž nepodarilo doteraz uspokojivo odpovedať. Čoraz intenzívnejšia pozornosť sa vo svete venuje aj skúmaniu psychológie zvierat (zoopsychológia, zoosemiotika). Hoci zatiaľ ide len o akýsi doplnok k všeobecnej psychológii, je to úsek, ktorý má tiež dostatočne bohatý a zaujímavý program výskumu. Je však ešte dosť vzdialený od možnosti odpovedať na otázky dorozumievania sa medzi zvieratami, ktorých vyriešenie by mohlo vniesť nové svetlo aj do medziľudskej komunikácie.

Predmet formálnej logiky súvisí takisto s analýzou myšlienkových procesov. Zložky logického jazyka majú veľa spoločného s prvkami prirodzených jazykov; logický jazyk vznikol vlastne z pozorovania prirodzených jazykov, z analyzovania konštrukcií jazykového systému. Formalizovaný jazyk je však predsa aj iný než prirodzené jazyky. Je to jazyk utvorený dedukciou, kým všetky prirodzené (etnické) jazyky vznikli a rozvíjali sa akoby prirodzeným výberom jazykových

³ Formálna logika, niekedy aj kybernetika sa však častejšie spolu s dialektickým materializmom a matematikou zaraďujú medzi tzv. integratívne vedy, ktoré neskúmajú špecifický obraz sveta, ale zovšeobecňujú poznatky všetkých vied a prispievajú do nich koncepciami a metódami (Horecký, 1974).

znakov. Pre jazykové prvky, ktoré „nesplnili očakávanie“, sa nenašlo miesto v systéme prirodzených jazykov a boli vytlačené inými, vyhovujúcimi. Úlohy prirodzených jazykov sa navyše nekončia komunikatívnymi či poznávacími funkciami. Rovnako sú povolané plniť aj emocionálnu funkciu. To je zrejme dôvod, prečo majú prirodzené jazyky omnoho komplikovanejšiu a zdanlivo chaotickejšiu štruktúru v porovnaní s umelými (logickými) jazykmi. Cieľom spolupráce logikov a jazykovedcov je „zhodnotenie“ výsledkov výskumov obidvoch týchto vied (porov. práce predstaviteľov tzv. generatívnej gramatiky).

2.4. K vedám o nadstavbe a vývine spoločnosti patrí najmä *sociológia, etnografia, literárna veda, história* a pod.

Sociológia sa zaoberá výskumom spoločenskej štruktúry a jej funkciami. Jazykovede môže dať informácie napr. o tom, ako sa ten alebo onen jazyk používa v istých sociálnych skupinách (triedach), ako sa v jazyku odráža diferenciacia a zjednocovanie sociálnych skupín, ako sa presídľovali a presídľujú kmeňové a národné skupiny, ako sa utvárajú sociálno-teritoriálne skupiny v rámci jedného jazyka (dialekty), prípadne medzi jednotlivými jazykmi (jazykové zväzy). Relácie medzi sociológiou a jazykovedou sú, prirodzene, dvojstranné: uvedená problematika sa rieši najmä v *sociolingvistik*e. Niektoré sociologické postuláty boli významné aj pre vznik štruktúrnej jazykovedy.

Zatiaľ čo spolupráca lingvistiky so sociológiou je predsa len mladšieho dáta, jazykovedná spolupráca s etnografiou má už dávnu tradíciu. *Etnografia* je veda, ktorá sa zaujíma predovšetkým o hmotnú a duchovnú kultúru spoločnosti. Najmä dialektológia oddávna čerpá z výsledkov tejto vedy, pričom aj sama ju obohacuje vlastnými výskumami. Lingvistika a etnografia sa však obohacujú aj na iných úsekoch. Je dobre známe, že ak chce jazykovedec zostaviť napr. slovník nejakého neznámeho jazyka, musí sa dobre vyznať aj v kultúre daného národa, musí teda byť etnografom, a to tým lepším, čím vzdialenejšia je daná kultúra od jeho vlastnej (o tom Krupa, 1969, s. 196). Lingvistika zasa pomáha etnografii zhromažďovať fakty o živote príslušnej spoločnosti, tak ako sa zafixovali v slovníku. Okrem toho práve etnografi s veľkým úspechom aplikovali vo svojej vede niektoré jazykovedné metodologické prostriedky (Levi-Straus, Sebeok a i.).

Aj *literárna veda* a jazykoveda sú príbuzné disciplíny. Obidve sa tradične spájali a ešte aj spájajú pod pojem *filológia*. Majú v zásade spoločný výskumný predmet a ich vzájomné súvislosti sú najzrejmšie, a teda najznámejšie. Preto pokladáme za dostačujúce, keď na tomto mieste spomenieme iba tú skutočnosť, že spolupráca jazykovedcov s historikmi literatúry viedla k vzniku tzv. historickej šty-

listiky, ktorej vzťah k dejinám literatúry je približne taký ako vzťah experimentálnej fonetiky k akustike či dialektológii k etnografii. (O vzťahu jazykovedy a literárnej vedy pozri viac v prácach Reformatskij 1967, Furdal 1977).

S jazykovedou spolupracuje prirodzene na širokom priestore aj *história* (napr. v historickej gramatike). Tam, kde už nesiahajú písomné pamiatky, pomáha si jazykoveda výsledkami archeologických výskumov. Ak chceme pokračovať ešte ďalej do hĺbín vekov, môže nás už sprevádzať len jedna veda — *antropológia*.

2.6. K jazykovede má vzťah napr. aj *geografia*, hoci iba sprostredkovaný. Niektoré zemepisné fakty môžu byť pre jazykovedu závažné napríklad cez históriu. Napríklad osobitosti terénu majú vplyv na tvorenie väčších alebo menších kolektívov: napomáhajú vzájomný styk obyvateľov alebo naopak, prekážajú mu. Zemepisci sú zasa zainteresovaní na spolupráci s jazykovedcami napr. na úseku kartografie.

3.0. Prirodzene, bolo by možné spomenúť ešte ďalšie disciplíny⁴, ktorých záujmy sa stretávajú s jazykovedou. Na druhej strane nemožno obísť ani skutočnosť, že takéto kontakty medzi lingvistikou a disciplínami, ktoré majú sčasti ten istý predmet výskumu, chýbajú, ba že medzi ich predstaviteľmi dochádza k nedorozumeniam. Niekedy aj snaha po autonómii a metodologickej čistote danej disciplíny vedie k ich dočasnému pretrhnutiu (jazykoveda a psychológia; jazykoveda a sociológia v niektorých štrukturalistických školách a pod.). Vo všeobecnosti však vývin modernej jazykovedy si nemožno predstaviť bez prispenia ostatných vied, ktorých výskumné výsledky jazykoveda využíva na svoj úžitok — ako sa zdá — v čoraz hojnejšej miere.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

FURDAL, A.: Językoznawstwo otwarte. Opole, Opolskie Towarzystwo Pryjaciół nauk. 1977. 200 s.

HORECKÝ, J.: Miesto a úloha jazykovedy. Jazykovedný časopis, 25, 1974, s. 3—10.

KRUPA KURA, V.: Etnolingvistika a jej vzťah k vede o človeku. Slovenský národopis, 17, 1969, s. 192—204.

REFORMATSKIJ, A. A.: Vvedeniye v jazykoznanije. 4. izd. Moskva, Izdatel'stvo Prosvješčeniye 1967. 542 s.

⁴ Osobitne nespomínáme vzťah medzi jazykovedou a *semiotikou*. Tento téme hodláme venovať samostatný príspevok.

Z bratislavských povestí

GEJZA HORÁK

Mária Ďuríčková vydala v Mladých letách na sklonku minulého roka (1978) druhý zväzok bratislavských bájí, povestí a historických obrázkov. Každý z obidvoch doteraz vydaných zväzkov sa volá podľa jednej z povestí (rozprávok); prvý zväzok s názvom *Dunajská kráľovná* vyšiel pred dvoma rokmi (1976) a druhý sa prihlasuje čitateľovi — najmä mladému — s menom *Prešporský zvon*.

Upozorníme na daktoré zaujímavé slová z druhého zväzku; na tie, čo upútali našu osobitnú pozornosť a môžu zaujať každého čitateľa, ak nie je zvedavý len na to, o čom sa píše (rozpráva), ale ho zaujíma aj to, ako, akými jazykovými prostriedkami sa rozpráva.

Jeden z vybraných lexikálnych prostriedkov podrobnejšie rozvedieme, ostatné štyri nakrátko uvedieme a naznačíme ich postavenie v spisovnej slovenčine.

Poliatko. Toto štylisticky príznakové podstatné meno čítame v povesti *Certov obraz*, a to v takejto súvislosti: Chudobná žena, čo pred tromi dňami pochovala muža, sa prišla žalovať na zasadnutie mestského súdu v radnici a prednáša svoju žalobu v mene svojom a svojich štyroch sirôt. Jadro jej žaloby sa v povesti podáva týmito slovami: „... *myslela som si, máme kúsok poľa, dorobíme si chleba. Najala som si rataja a vybrala som sa s ním orať, že zasejeme pšenicu. Prišli sme na roľu — a tam už cudzí rataji! Poriadali naše poliatko k susednému širokému poľu. Veľký sused si tam vykračoval a z roľe ma odháňal, lebo vraj nie je naša, ale patrí jemu.*” (s. 95)

Najprv žena nazvala svoju obrábanú zem *kúsok poľa* (*máme kúsok poľa*), potom ju označuje špeciálnejším pomenovaním *roľa* (*Prišli sme na roľu...*), potom v protiklade ku kvalifikačnému názvu *široké pole* prítulne, akoby s poľutovaním (lebo jej ho berú, odkrajujú) dá mu meno *poliatko* (*naše poliatko*) a napokon hovorí znova štylisticky neutrálne, akoby úradne, o roli (*z roľe ma odháňal*). V jej žalobe teda čítame názvy: *kúsok poľa*, *roľa*, *naše poliatko*, *susedné široké pole* (= pole bohatého radného pána) a *zasa roľa*.

Pomenovanie *poliatko* je zdobnenina od podstatného mena stredného rodu *pole*, utvorená príznakovo tak, ako sa tvoria zdobneniny od podstatných mien označujúcich mláďatá, príponou *-ätko/-iatko/-atko*, napr. *holub — holúbä — holúbätko*, *hus — húsa — húsatko*, *človek — človeča — človečatko*, *koza — kozľa — kozliatko*. Podobne *chĺpá — chĺpätko*, *teľa — teliatko*, *dieťa — dieťatko*, *vtáča — vtáčatko*, *jahňa — jahniatko*; sekundárne aj *púpä — púpätko*, *jablča —*

jablčatko, korytča — korytčiatko. Posledné príklady ukazujú, že sa podľa podstatných mien označujúcich mláďatá môžu zriedkavo tvoriť aj mená a ich zdobneniny ako prítulné (famiлярne) označenia daktorých malých vecí vôbec. Malé pole sa teda nemusí nazvať iba *poličko* (porov. slová z tejto skupiny: *plece — pliecko, vrece — vrecko — vrecúško, oje — ojce — ojko, vajce — vajičko, srdce — srdiečko*), ale možno povedať akoby matersky *poliatko*. Je to kladne príznakové a zo slovotvorného hľadiska zaujímavé slovo. Tým, že zdobnenina od podstatného mena *pole* dostáva príponu zdobnenín (deminutív) od mien mláďat, nadobudne označený malý kúsok poľa (ornej zeme) ráz životného podstatného mena a označená vec sa oživuje (animizuje). V reči chudobnej ukrivdenej ženy je slovo *poliatko* (naše *poliatko*) na tej štylistickej rovine ako (*moje, naše*) *kuriatko, jahniatko, teliatko*. Tento pozoruhodný slovotvorný postup dobre využitý štylisticky, hovorí sám za seba: netreba ho rozvádzať.

V citovanom doklade je staršie pomenovanie oráča — *rataj*: *Najala som si rataja... s množným číslom rataji: ... a tam už cudzí rataji!* — Starí ľudia po našich dedinách sa k nemu ešte i teraz hlásia; poznajú ho podaktorí aj v podobe *ratár*. Mladší čitateľ sa jeho významu doháda z kontextu a okrem toho nájde ho i v pripojenom slovníku na konci knižky.

Teraz predstavíme nakrátko niekoľko iných pozoruhodných slov a slovných spojení:

Vyplakať sa zo žiaľu. Slovesný výraz *vyplakať sa zo žiaľu* čítame v rozprávke *Jablko života*. [Mať, Biela víla, daruje každej z dvoch dcér — sestár hrad, každej z nich dá ešte do opatery zázračné jablko života a zmizne. Sestry sa žalujú]: „Nemáme už nikoho iba jedna druhú, sestra moja“ ... — „Bez teba by sa mi nechcelo žiť na svete“, vzlykala druhá. *Vyplakali sa z najväčšieho žiaľu*. [11]

Vyplakať sa zo žiaľu (z najväčšieho žiaľu) značí „uľaviť si v žiali, zbaviť sa žiaľu plačom“ (porovnaj výrok *Len si poplač, uľahčí sa ti!*).

Dopekať. Sloveso *dopekať* má význam „domrzáť, nástojčivo sa dožadovať odpovede, naliehať na voľakoho, aby všetko povedal: pravdu i tajomstvo.“ V rozprávke *Kačacia fontána* vodník rozpráva zvedavým chlapcom o dunajskom dne: „*Vietor tam nezafúkne, slnce nepripečie, mráz nezaštípe, po prachu ani stopy (...)*“ — „*Ale je tam hádam i niečo zaujímavé?*“ *dopeká Miško*. [137] Motiváciu metaforického významu slovesa *dopekať* možno náznakovito podporiť vysvetlením, že *dopekať* je asi toľko čo „za horúca žiadať“ (ďalšie rozvedenie, doplnenie rozprávaného). V slovese *dopekať* je svieža dynamická obraznosť.

Zvierence. Podobu *zvierence* čítame v rozprávke *Najkrajšia*

fontána. (Sochár si vraví) „...dolu pod nimi (pod Ganymédom, ako vzlieta s orlom) bude voda zurčať, čurčať a čľapotať a na kraji nádrže budú vodné zvierence sedieť, žaby a raky a korytnačky. Podstatné meno *zvierence* si uvedomujeme v slovotvornom zväzku *zvíera — zvierence* ako *kura — kurence*, *mača — mačence*, *vtáča — vtáčence*. Slovo *zvierence*, zriedkavejšie ako predchádzajúce podoby na *-ence*, v porovnaní s podobou *zvieratá* je štylisticky príznakové; dá sa povedať, že ono označované tvory viacej oživuje (čitateľ v ňom pocífuje zdôraznenú hromadnosť).

R a d á š. V bratislavských povestiach sa celkom prirodzene používajú aj slová nemeckého a maďarského pôvodu. Podstatné meno *radáš* vzniklo zo spojenia *ra+adáš* (*rá+ad/ni*) = dať na, nad, pridať, dať navyše). Je v tomto kontexte: [Vlkoša predáva v starom Prešporku na vavriskom jarmoku med; je známa ako veštica] *A uhádla by si, Vlkoša, kde som bola v nedeľu?* „*zatiahol dievčenský hlas vysoko, ani čo by spieval. „Med je po päť denárov a reči na radáš”, zaznela pohotová odpoveď...* (s. 88 v rozprávke *Vlkoša*).

Slovo *radáš* (z nárečí poznáme variant *rádáš*), ktoré i dnes ešte počuť pri trhovom predaji, má slovenské paralely v slovách *dôvažok*, *dôdavok*, *dômetok*. Vraví sa aj *na dôvažok*, *Dajte ešte trocha na dôvažok*, lenže slovo *dôvažok* by v presnom zmysle malo označovať to množstvo kupovaného tovaru, ktoré sa pridáva na doplnenie požadovanej váhy (napr. mäsiar dovažuje kosti k mäsu).

Napokon žartovný výrok, ktorý by sa mohol frazeologizovať; je z rozprávky *Ján Hergot*. Mäsiarsky a zároveň vinohradnícky syn pôvod svojej fyzickej mohutnosti vysvetľuje hojnosťou, akú mal v rodičovskom prostredí: „*A ty že si od čoho taký narástol?*” *spytovali sa ľudia Jána Hergota. „Vari neviete? Ja sa predsa vínom umývam a šunkou utieram!” smial sa mocným, jasným smiechom.* (151)

V povestiach Márie Ďuričkovej nájdú naši mladí aj starší dobré, svieže čítanie. Ako sme úchytkom chceli ukázať, je v nich veľa takých starších i nových jazykových prostriedkov, ktoré nútia zastaviť sa, porozmýšľať a zaregistrovať ich ako obohatenie svojej rečovej zásoby a potom nájsť im miesto v spisovnej slovenčine.

*Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava*

Zo slovenskej onomastickej terminológie

(Rodné meno, rodné priezvisko)

MILAN MAJTÁN

Slovo *meno* má v neterminologickej časti slovenskej slovnej zásoby viac významov a aj základný význam hodne široký: „slovné označenie osoby alebo veci, pomenovanie, názov“ (SSJ, 1960, s. 131). V odbornej, najmä jazykovednej a onomastickej terminológii sa však už pomerne dobre ustálilo rozlišovanie termínov *meno* na pomenovanie živej bytosti a *názov* na pomenovanie neživého objektu, predmetu, javu (Dvonč, 1966, s. 223). S rozvojom onomastiky sa stále rozvíja aj jej pojmový aparát, buduje sa sústava pojmov, spresňuje a ušľachťuje sa terminológia. Aj pre našu súčasnú spoločenskú prax je dôležité spresniť, presne vymedziť a ustáliť používanie základných termínov, ktoré nemajú v nijakom prípade iba úzko odborný charakter.

Rodné meno

V našej súčasnej dvojčlennej mennej sústave sú základnými zložkami osobného mena *rodné (krstné) meno* a *priezvisko*. *Rodné meno (meno)* dostáva každý náš občan hneď po narodení. V minulosti, keď základným obradom po narodení dieťaťa bol kresťanský krst, používal sa na označenie rodného mena termín *krstné meno*. V súčasnosti sa kresťanský krst nahrádza zápisom do knihy narodení v matrike na miestnom alebo na obvodnom národnom výbore a občianskymi obradmi slávnostného privítania dieťaťa do života. Termín *krstné meno* prestal vyhovovať, lebo nevyjadruje novú skutočnosť, a nahradil sa priliehavejším termínom *rodné meno*.

Rodným menom sa osoba pomenúva predovšetkým v rámci rodiny alebo bližšieho príbuzenstva a v menšej spoločnosti priateľov, spolupracovníkov, spolužiakov a pod., teda najmä v neúradnom, neoficiálnom styku. Úradná podoba osobného mena obsahuje najčastejšie *rodné meno* i *priezvisko* (*Ján Šťastný, Anna Šťastná*), málokedy sa vystačí so samým priezviskom. Vtedy sa pri komunikácii obyčajne používa priezvisko spolu s ďalším označením osoby (*súdruh Šťastný, inžinierka Šťastná*). Samo rodné meno sa pri oficiálnom pomenovaní osôb prakticky ani nevyužíva, lebo na identifikáciu osoby (najmä vo väčšom kolektíve) nestačí a nie je primerané človeka pomenovať iba ním.

V rozličných formulároch i v odbornej literatúre sa namiesto termínu *rodné meno* završe používa ako termín označenie *meno*

(v spojení *meno a priezvisko*), v starších odborných textoch aj *osobné meno, krstné meno*. Vo formulároch je jasné, o čo ide, v iných textoch na presné a jednoznačné vyjadrenie daného pojmu však najlepšie vyhovuje už ustálený termín *rodné meno*.

Rodné priezvisko

Priezvisko získava každý náš občan po rodičoch, alebo ho preberá pri sobáši od partnera (častejšie žena od muža, ale možno aj opačne). Naša súčasná právna norma pripúšťa tu tri možnosti: 1. manželia sa rozhodnú používať priezvisko manžela (v zápise do knihy sobášených: *Ján Štastný, rod. Štastný, Anna Štastná, rod. Melicherová*), 2. manželia sa rozhodnú používať priezvisko manželky (*Ján Melicher, rod. Štastný, Anna Melicherová, rod. Melicherová*) a 3. manželia sa rozhodnú používať svoje pôvodné priezviská (*Ján Štastný, rod. Štastný, Anna Melicherová, rod. Melicherová*). Ak sa manželia rozhodnú používať svoje skoršie priezviská aj po sobáši, musia sa dohodnúť a v matrike uviesť, ktoré z ich priezvisk dostanú ich deti. V pokynoch pre matrikárov sa dbá na presnosť zápisov a slovami *rodený, rodená* sa označuje, že ide o priezvisko po rodičoch, o rodné priezvisko, slovami *za slobodna*, sa označuje že sa rodné priezvisko už predtým zmenilo.

Pri výklade zákona o používaní a zmene mena a priezviska (z 18. mája 1950 č. 55 Zb.), v smerniciach pre matrikárov a v staršej odbornej literatúre sa v minulých rokoch používali na vyjadrenie pojmu „priezvisko po rodičoch“ viaceré opisné pomenovania, súvisiace s tým, že mohlo ísť aj o „zmenené rodičovské priezvisko“ (*priezvisko pred uzavretím manželstva, priezvisko za slobodna, pôvodné priezvisko, skoršie priezvisko* a pod.), i pomenovania terminologického charakteru (*rodné meno* (!), *rodičovské meno, dievčenské meno, dievčie priezvisko, rodové priezvisko, rodné priezvisko*). V staršej literatúre sa častejšie vyskytovali termíny *dievčenské meno, rodné meno*. Obidva tieto termíny majú nevýhodu, že ich základným členom je *meno*, a nie presnejšie *priezvisko*; prídavné meno *dievčenské* nevyhovuje súčasnej právnej norme, lebo by sa musel zaviesť aj termín typu *chlapčenské meno* na označenie rodičovského mena manžela, ktorý po sobáši začal používať priezvisko svojej manželky. Z toho vychodí, že najvhodnejší sa ukazuje termín *rodné priezvisko*. Nebolo by nemožné uvažovať ani o termíne *rodičovské priezvisko*, ale pomocou prídavného mena *rodný* sa tvoria aj vecne i významovo blízke termíny *rodné meno, rodné číslo* (v občianskom preukaze na 14. strane), *rodný list* i ďalšie slovné spojenia, ako sú *rodný dom, rodný kraj, rodná reč* a pod.

Povedali sme, že pri úradnom, oficiálnom pomenúvaní osôb sa u nás používa dvojčlenná menná sústava, v ktorej *osobné meno* tvoria *rodné meno* a *priezvisko*. Pri neúradnom, živom pomenúvaní osôb (Blanár — Matejčík, 1978, s. 28—32) sa využíva ešte *prezývka* (v citovanej literatúre: charakteristika), *rodinné meno* (neúradné meno rodiny) a *meno domu* (pomenovanie členov rodiny ako obyvateľov domu). Historické osobné mená charakterizujú ešte *osobné meno v jednočlennej mennej sústave* (neexistuje osobitný termín), *prímene* (neustálené, nededičné priezvisko — pred uzákonením dvojčlennej mennej sústavy), *šľachtický prídomok* (šľachtický predikát). Minulosti patria aj spojenia *krstné meno*, *birmovné meno*. Schematicky to možno znázorniť takto:

osobné meno

rodné meno

{krstné meno}

{birmovné meno}

priezvisko

rodné priezvisko

prezývka

rodinné meno

meno domu

{prímene}

{šľachtický prídomok}

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BLANÁR, V. — MATEJČÍK, J.: Živé osobné mená na strednom Slovensku. I. 1. Designácia osobného mena. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1978. 416 s.

DVONČ, L.: K niektorým základným onomastickým termínom. Československý terminologický časopis, 5, 1966, s. 215—223.

Slovník slovenského jazyka. Zv. 2. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied 1960. 648 s.

SVOBODA, J. et al.: Základní soustava a terminologie slovanské onomastiky. Zpravodaj Místopisné komise ČSAV, 14, 1973. 280 s.

O mene básnika Vladimíra Reisela

Významný predstaviteľ slovenskej literatúry obdobia nadrealizmu a súčasného socialistického realizmu, zaslužilý umelec Vladimír Reisel, hlavný redaktor nášho najvýznamnejšieho literárneho časopisu Slovenské pohľady, začiatkom tohto roka za pozornosti a účasti nášho kultúrneho života oslávil šesťdesiate narodeniny.

Jubileum takéhoto významu je vhodnou príležitosťou zastaviť sa pri jeho mene, ktoré má pevné miesto v kontexte nášho kultúrneho života v súčasnom období.

Priezvisko *Reisel* (vysl. *rajsel*) sa zaraďuje do skupiny početných priezvisk cudzieho pôvodu zakončených na *-el*, ako sú *Czambel*, *Korbel*, *Nágel*, *Rumpel*, *Hammel* a pod., ku ktorým sa radia aj obdobné priezviská zakončené na *-er*, napr. *Zechenter*, *Majer*, *Fischer*, *Weber*, *Wolker*, *Herder* a pod.

Najväčšia časť takýchto priezvisk je nemeckého pôvodu. Sú dokladom veľkého prenikania nemeckého živlu na Slovensko najmä od 13. storočia, v čase veľkej kolonizačnej činnosti, keď uhorskí panovníci pozývali najmä nemeckých baníkov a remeselníkov na hospodárske využívanie dovtedy nevyužitých prírodných možností našej krajiny, hlavne dobývaním rudného bohatstva a spracovaním takto získaných, ako aj ostatných surovín. Nemeckí remeselníci sa dostali aj do slovenských dedín. Stálym stykom so slovenským obyvateľstvom, neraz aj prižením, splynuli s našim prostredím a iba priezvisko zachovalo stopu etnickej príslušnosti ich predka.

Nepochybne takéhoto pôvodu je aj rodina dvoch bratov Reislvcov, ktorá žila vo Veľkých Bieliciach. Otec Vladimíra Reisela bol remeselník, kolár, a do Veľkých Bielic sa prisťahoval začiatkom dvadsiatych rokov tohto storočia zo susedných Brodzian, kde sa 19. januára 1919 narodil aj náš neskorší básnik.

Teraz si všimneme skloňovanie priezviska *Reisel* v slovenčine. Morfológia slovenského jazyka [Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1966] na s. 77 v časti o skloňovaní priezvisk cudzieho pôvodu zakončených na *-el* a *-er* uvádza, že samohláska *-e-* sa zvyčajne v nich zachováva, ale potom sa v nej píše: „Samohláska *-e-* sa môže vynechať len v dávnejšie zdomácnených alebo takto zaužívaných nemeckých priezviskách, a preto sú tu dublety” [čiže dvojtvary], „napr. *Czambel* — *Czambla*, *Czambela*, *Hegel* — *Hegla*, *Hegela*, *Nágel* — *Nágl*, *Nágela* a pod.“. To sa vzťahuje aj na priezvisko *Reisel*, ktoré dávno zdomác-

nelo v čisto slovenskom prostredí dedín na hornom Ponitří na okolí Partizánskeho.

Priezvisko *Reisel* sa v 1. páde vyslovovalo a vyslovuje zdomácným spôsobom *rajsel* so zachovaním *-e-* v koncovej slabike *-el*, ako sa v slovenčine vyslovujú aj priezviská *Czambel*, *Nágel*, *Rumpel*, *Hegel* a pod. Hoci je to priezvisko cudzieho pôvodu, vďaka jeho dávne mu zdomácneniu sa na hornom Ponitří skloňuje s vynechaním samohlásky *-e-*, teda *Reisla*, *Reislovi*, *s Reislom* a obdobne *do Reislov*, *Reislovci*, *Reislov*, *Reislova matka*, *sestra Rozália Reislová* a pod. Keďže však nie všade na Slovensku poznajú toto priezvisko a až do všeobecnej známosti Reislovho básnického diela a ostatnej jeho činnosti nebolo známe po celom Slovensku, nemožno sa čudovať, že sa vyskytuje aj v podobách so zachovaním samohlásky *-e-* v ostatných tvaroch pri skloňovaní a odvodzovaní (*Reisela*, *Reiselow*).

Zachovávanie samohlásky *-e-* v podobných prípadoch nie je nijaká osobitosť, lebo proti zdomácneným tvarom bez *-e-* v inom prostredí sa takéto priezviská pocítujú ako nové a cudzie, preto sa tam samohláska *-e-* zachováva.

Spisovný jazyk žiada dôsledne vynechávať *-e-* v domácich priezviskách typu *Jariabek* — *Jariabka*, *Jariabková*, *Tománek* — *Tománka*, *Tománková*, *Štefánek* — *Štefánka*, *Štefánková*, *Škorec* — *Škorca*, *Škorcová*, *Škulc* — *Škulca*, *Škulcová*, *Honec* — *Honca*, *Honcová*, teda v takých, ktoré súvisia so všeobecným podstatným menom alebo iným vlastným menom; používanie tvarov so zachovaním *-e-* v nich je nárečové. Sú však aj priezviská, kde sa pripúšťajú tvary so zachovaním *-e-*, napr. *Bezek* — *Bezeka*, *Melek* — *Meleka*. To sú prípady, kde sa živo nepocítuje súvislosť priezviska s nejakým všeobecným podstatným menom alebo iným vlastným menom.

Záverom pripomíname, že priezvisko *Reisel* (vysl. *rajsel*) patrí medzi dávno zdomácnené priezviská cudzieho pôvodu, v ktorých sa pri skloňovaní a odvodzovaní *-e-* vysúva, ale podobne ako pri iných priezviskách tohto druhu v novom prostredí sa pripúšťajú aj dvojtvary, teda aj tvary bez vypustenia *-e-*. Z toho vyplýva, že od priezviska *Reisel* sú dvojtvary *Reisla* — *Reisela*, *Reislovi* — *Reiselovi*, *Reislovci* — *Reiselovci*, *Reislová* — *Reiselová*.
V. Uhlár

Názvy Echeveria, Chamaerops, Forsythia — výslovnosť a zdomácnené podoby

V záhradníckej praxi sa často používajú vedecké názvy (najmä grécko-latinského pôvodu) niektorých rodov kvetín a drevín. Niektoré

z nich, ako sme pozorovali, sa vyslovujú inak, ako by si to pôvod názvu vyžadoval. Všimli sme si tri takéto názvy.

Echeveria, tučnolistá kvetina, je pomenovaná (ako sa uvádza v slovníku cudzích slov Fremdwörterbuch, red. H. Klien, Lipsko, 1954, s. 154) podľa mexického maliara rastlín, ktorý sa volal Echeverría (vysl. ečeveria). V uvedenom slovníku sa navrhuje názov tejto rastliny vyslovovať *echevéria*. V záhradníckej praxi sa tento názov vyslovuje *eševéria*. Táto výslovnostná podoba ovplyvnila aj zdomácnenú podobu tohto cudzieho názvu, ktorá sa uvádza v učebnici kvetinárstva a sadovníctva (Horynová a kol.: Záhradníctvo. 2. Kvetinárstvo, sadovníctvo. Z češtiny preložil Z. Lelkes. 1. vyd. Bratislava, Príroda 1973, s. 186) v podobe *eševeria*. Domnievame sa, že aj v slovenčine by sa mal vedecký názov *Echeveria* vyslovovať *echevéria* a takto by mala znieť aj zdomácnená podoba, t. j. *echevéria*. Podobná malá adaptácia vedeckého názvu (tu výskytom dĺžky) je v kvetinárstve častá, napr. *koleus* (Coleus), *fukšia* (Fuchsia), *juka* (Yucca), *aloa* (Aloë), *kana* (Canna). Zdomácnený názov *echeveria* (zatiaľ s krátkym *e*) sa uvádza vo Velkom obrazovom atlase rastlín od F. A. Nováka (Bratislava, Mladé letá 1976, s. 204).

Názvom *Chamaerops humilis* sa pomenúva rastlina, ktorá sa v uvedenej preloženej učebnici nazýva *palma nízka*. V záhradníckej prevádzke sa táto palma často menuje *šamerops*. Vedecký názov palmy je gréckeho pôvodu, a preto niet dôvodu vyslovovať ho tak, ako sa vyslovuje vo francúzštine, t. j. so š [porov. výslovnosť *schéma* — *šéma*, v slovenčine *schéma*]. Grécke *ch* sa vyslovuje v prevzatých slovách v spisovnej slovenčine ako písmeno *ch* (porov. *chaos*, *Charybda* — *chren*, *Chynorany*), a preto aj názov *Chamaerops* by sa mal vyslovovať *chamérops*. Podobne sa vyslovuje aj názov rastliny *Chamaecyparis* (slov. *cyprušteľ*) so spoluhláskou *ch* (nesprávne *šaméciparis*), t. j. *chaméciparis*.

Forsythia je vedecký názov okrasného kríka, ktorý skoro na jar v záhradách zakvitne bohatými žltými kvetmi a ľudovo sa volá *zlatý dážď*. Zdomácnená podoba vznikla adaptáciou vedeckého názvu a ustálila sa v podobe *forzýtia* (v Slovníku slovenského jazyka sa ešte uvádza v podobe *forsytia*). Do spomínanej učebnice kvetinárstva a sadovníctva sa dostala chybná forma *forsítia* (s. 369). Aj tento vedecký názov záhradníci a iní používatelia spisovného jazyka nesprávne vyslovujú ako *forzícia*. Názov je anglického pôvodu (podľa botanika menom *Forsyth*) a ako vedecký termín sa píše so zložkou *th*, ktorá sa v slovenčine vyslovuje ako *t*. Správna výslovnosť je *forzítia* a správny pravopis zasa *forzýtia*.

V nadpise uvedené názvy záhradných rastlín odporúčame vyslovovať *echevéria*, *chamérops*, *forzítia*.
K. Palkovič

Niekoľko poznámok o jazyku románu Emigranti

Luboš Jurík, autor románu *Emigranti* (román vyšiel r. 1977 v Nakladateľstve Pravda), už pred vyjdením románu publikoval dve zbierky noviel — *Na poľnej ulici* (1973) a *Dlhá namáhavá cesta* (1976) —, z čoho vidieť, že na napísanie románu sa nepodujal bez predchádzajúcej literárnej prípravy. V tomto posudku, ktorý je vypracovaný na požiadanie vydavateľa, sa hlavná pozornosť sústreďuje na jazykovú kultúru diela, teda na to, ako sa v jednotlivých jazykových plánoch rešpektuje jestvujúca kodifikácia spisovnej slovenčiny. (Hodnotenie románu z hľadiska jeho literárnoestetických kvalít sa urobilo na inom mieste, pozri napr. *Romboid*, 13, 1978, č. 7, s. 16–23.) Hodno však pripomenúť, že ani najdetailnejšia analýza jazykovej zložky nemôže nahradiť hodnotenie diela ako umeleckého faktu.

Na základnú otázku, ktorá sa núka pri takomto prístupe k umeleckému textu (opakujeme, že ide o otázku, či sa v románe zachováva spisovná norma), možno dať v zásade kladnú odpoveď. A k takejto odpovedi sa žiada zároveň pripojiť konštatovanie, že nespisovné prostriedky sa v diele využívajú prevažne funkčne. Pravda, takéto všeobecné zistenie má iba orientačnú hodnotu, praktický dosah majú upozornenia na konkrétne javy, pri ktorých vznikla nefunkčná odchýlka od jestvujúcej kodifikácie.

Jednou takouto odchýlkou je nedostatočné rozlišovanie viacnásobného a rozvitého prívlastku, čo sa potom do textu premieta v podobe nenáležitej interpunkcie. V prípadoch typu *belasý, hustý dym* [42], *svetlo... skĺzlo po úzkom, otľčenom umývadle* [37], *nízke, točité schody; holé, začmudené steny* [98], *dlhovlasé, štíhle dievča* [88], *drobný, studený dážď* [94], *lesknúca, vlhká stopa* [57] atď. ide o postupne rozvíjajúci prívlastok, preto sa jeho členy neoddeľujú čiarkou. Hodno tu upozorniť na praktickú pomôcku umožňujúcu rozlišovať viacnásobný a rozvitý prívlastok: medzi členy viacnásobného prívlastku možno vložiť spojku *a, i* alebo vysvetľovací výraz *a to, to jest*, kým medzi členy rozvitého prívlastku nie (porov. Pravidlá slovenského pravopisu, 11. vyd., § 168, s. 95). Dost neistoty v písaní čiarky badať aj pri využívaní syntaktického prostriedku, ktorým sa zachytávajú konajúce osoby akoby v istom postoji (ide o stavový nominatív, resp. akuzatív): čiarka chýba napr. vo vete *Steiner sa opieral o zábradlie, ruky skrížené na prsiach (!) a pozoroval ľudí* [28]; *...mlčky sedeli, hlavy sklonené nad stolom (!) a počúvali* [225]. Naproti tomu čiarka je nadbytočná pri niektorých príslovkových určeníach, napr. *Košík mal v garáži, pri aute* [219], a v rozmanitých ďalších prípadoch: *...nechal ich tak, ako deravý a mokrý protest proti...* [150], *Boľ však Bratislavčan, a to rozhodlo* [137]. Z pravopisných javov upozorňujeme ešte na písanie malého písmena v názve kozmetického prípravku *Nivea (nakrémoval sa niveou, 37)*. Týmto firemným názvom sa totiž nepomenúva kozmetický krém vôbec, lež iba krém istého typu.

Pokiaľ ide o morfológiu, v románe takmer niet nedostatkov v tvaroch slov

predpokladaných spisovnou normou a vyžadovaných kodifikáciou. Patrí medzi ne tvar *poliami* (*pustými poliami*, 296 — správ. *poľami*; slovo *pole* sa skloňuje podľa vzoru *srdce*, a nie podľa vzoru *vysvedčenie*), tvary zámena *sám* v kontextoch: *veľké farebné plochy sa samé* [správ. *samy*] *dávajú do pohybu* (270), *samé* [správ. *samo*] *od seba sa všetko vyrieši* (215). Vo vyjadreniach typu *vôňa... zaschnutých tráv* (254) je bežnejšie jednotné číslo. V substantívach *fanúšik* (*zástupy fanúškov*, 283), *špekáčik* (*a niekedy aj špekáčky*, 283) sa pri ohýbaní hláska *i* nevynecháva.

Osobitný komentár si vyžaduje použitie viacerých lexikálnych prostriedkov. Napr. pri slove *obrúčka* v kontexte *okuliare v tenkých zlatých obrúčkach* sa pristavujeme preto, lebo sa použilo v nezvyčajnej súvislosti (bežnejšie je tu slovo *rám*); slovo *popolnica* (*napchaté popolnice*, 40) nie je vo význame „nádoba na odpadky“ spisovný prostriedok (správ. *smetník* alebo *smetiak*); namiesto slova *viazanka* (283) sa v spisovnom texte uprednostňuje slovo *kravata*. Niekedy autor používa nepotrebné explicitné vyjadrenia (porov. *peťasť posteľe*, 25; *spřška dažďa*, 179 a i.). — Prídavné meno *slušný* má sice aj význam „vyhovujúci kvalitou“ [pozri Slovník slovenského jazyka IV, s. 122], preto vo vyjadreniach *slušné sprepitné* (99 — správ. *obslužné* alebo *prepitné*, nie *sprepitné*), *slušné peniaze* (145), *slušná reštaurácia* (168), *slušná krčma* (170), *slušný podnik* (171), *slušný plat* (286) atď. nemožno proti nemu nič namietat z hľadiska spisovnosti, no v románe prirahuje na seba pozornosť pomerne vysokou frekvenciou; mohlo sa azda viac vyberať zo synonymného radu *dobrý, solidný, poriadny* ap. Prídavné meno *sporovlivý* (123, 221) je nezvyčajné — ustálená je totiž podoba *šporovlivý*, ktorá má hovorový ráz; neutrálny výraz je *sporivý*. — Pri slovesách *začínať* (*začínala raňajšia špička*, 61), *končiť* (*keď to všetko skončilo*, 283) sa malo použiť zvrätané *sa* — lebo nejde o predmetové slovesá (porov. rozdiel vo vyjadreniach *začína prácu, začína spievať — začína sa naša relácia*). V kontexte na *pódium vypochoďovali tanečnice* (176) je na svojom mieste sloveso *vpochoďovať*, keďže *vypochoďovať* značí „pochodom odniekiaľ vyjsť“, a nie „pochodom sa niekam dostať“. Vo vyjadrení *povymetať dvere (... inak s tebou, miláčik, povymetajú dvere*, 144) ide pravdepodobne o kontamináciu ustálených spojení *vyraziť dvere s niekým: povymetať kúty s niekým*, alebo o pokus aktualizovať frazeologizmus *vyraziť dvere s niekým*. Nie je to však úspešný pokus. Ak sa má expresívnymi prostriedkami vyjadriť, že niekoho odniekiaľ prepustili, možno použiť vyjadrenie *vyhodit' niekoho*, resp. obrazný obrat *vyraziť s niekým dvere*; ak sa má vyjadriť, že dakoho používajú (zneužívajú) na čokoľvek, potom je na mieste vyjadrenie *povymetať s niekým všetky kúty*.

Do súladu so spisovnou normou sa žiada dať niektoré predložkové výrazy: *bývať na slobodárni* (137 — správ. *v slobodárni* podobne ako *v hoteli, v stane, vo vile*), *sťahovať sa z jednej slobodárne na druhú* (137 — správ. *do druhej*, porov. *sťahovať sa z domu do domu*), *posediť si na čiernej káve* (326, správ. *pri čiernej káve*, hoci *sú* v hovorenej reči bežné vyjadrenia *ísť na pivo, na kávičku, na koňačik*), *odvaha k rozchodu* (228 — správ. *odvaha na rozchod, odvaha rozísť sa*), *perie k vašej úplnej spokojnosti* (128 — správ. *na vašu úplnú spokojnosť*).

Výrazy *mať smäd, mať hlad* (55, 16) sa tradične hodnotia ako neslovenské

(porov. fr. *avoir faim*), namiesto nich sú v spisovnom texte vhodnejšie neosobné sloveso *smádiť* alebo výraz *byť smädný* (*mal smäd — smädilo ho, bol smädný*), resp. *byť hladný* (*že má hlad — že je hladný* alebo *lačný*).

Nacstatok ešte upozorňujeme, že v románe je niekoľko viet, ktoré si vyžadujú pozornejšiu štylizáciu, napr.: ...*to by znamenalo odložiť jeho mesačný príjem za dva roky* [88]; zmysel vety vyžaduje namiesto dokonavého slovesa nedokonavé sloveso *odkladať*. Alebo: *Pokúšal sa vstať, a keby ho Salim nezachytil, spadne na zem* [272]. V tomto príklade sa nenáležite použil prítomný kondicionál (*keby ho Salim nezachytil*) namiesto náležitého minulého kondicionálu (*keby ho Salim nebol zachytil*). Aj veta ... *v prvej budove museli niekoľko dní rozložiť matrace* [17] potrebuje úpravu, ktorá môže byť dvojaká: a) doplniť treba predložku *na* (...*na niekoľko nocí*), b) zmeniť vid slovesa *rozložiť* (...*museli ... rozkladať*).

Analýza jazykového materiálu umeleckého diela (najmä kritická analýza) je vec dosť háklivá a nemusí sa vždy stretnúť s primeraným pochopením. Kritické poznámky o niektorých jazykových prostriedkoch románu *Emigranti* podávame však s dobrým úmyslom a so želaním, aby sa využili v ďalšej redakčnej práci. Zaiste sa tak stane a bude to ďalší dôkaz cieľavedomého záujmu o zvyšovanie jazykovej úrovne publikácií vychádzajúcich v Nakladateľstve Pravda.

I. Masár

Dobrá kniha o Montesquieum

(Anton Vantuch: Ch.-L. Montesquieu, Zápas o dielo. 1. vyd. Bratislava, Pravda 1978. 250 s.)

U nás — chvalabohu — v posledných rokoch vyšlo už viac kníh napísaných podobne, ako je napísaná Vantuchova kniha. Máme tu na mysli aj to, čo v knihe je, aj to, ako je napísaná. V tomto psudku sa budeme venovať skôr tej druhej zložke, tomu „ako“.

Ak by sme chceli Vantuchov text charakterizovať zo širšieho štylistického pohľadu, zistíme ponajprv, že ide o náučný štýl. Ale ide o taký náučný štýl, ktorý sa veľmi dobre a ľahko číta, nie je preťažený nákladným odkazovým a konfrontačným aparátom, s akým sa vo vedeckých prácach zvyčajne stretávame. Dá sa povedať, že Vantuchov štýl je v podstate esejistický. Esejistický spôsob písania sa vo všeobecnosti charakterizuje ako spôsob duchaplný, živý a často i vtipný. To je jedna stránka veci. Vari ešte dôležitejšia je však druhá stránka: Za esejistickou „ľahkosťou“ v oblasti náučného štýlu — ak ide o dobrý text — musí čitateľ cítiť, že autor vôbec nie je „ľahký“, nevdjak príde na to a uverí, že za ľahko a dobre sa čítajúcim — ba miestami aj epicky alebo lyricky pútavým — textom je nesmierne dôkladné poznanie faktov, podrobností, okolností, veľa štúdia a veľa vedomostí. To všetko si autor nechal „pre seba“ a „neobťažuje“ tým čitateľa. Ale musí to naozaj byť tak, lebo inak čitateľ neuverí.

Tieto naše letmé konštatovania budú azda jasnejšie, keď spomenieme, že u nás esejistický štýl vari najlepšie zvládol A. Matuška. Darí sa aj V. Mináčovi. A v knihe, o ktorej je reč, sa darilo aj A. Vantuchovi. Ako sme už povedali, číta sa ľahko a dobre a z vecnej (alebo vedeckej) stránky čitateľ autorovi verí, je pre neho — ako vravia historici — „hodnoverným miestom“.

Z hľadiska vydavateľských povinností je kniha pripravená tak, že patrí k slušnému priemeru u nás vychádzajúcich kníh. Toto konštatovanie platí napriek tomu, že v ďalšom bude reč o nedostatkoch a chybách, ktoré sme v texte našli. Ich výskyt je menej ako 0,3 na stranu. Toto číslo nepokladáme za vysoké.

Myslíme, že sadzba textu bola skorigovaná starostlivo. Na skoro 250 stranách sme našli iba sedem tlačových nedopatrení.

Málo chýb sme našli aj v písaní čiarky. To je „milé prekvapenie“, lebo chýb tohto druhu býva inak pomerne veľa. Chybné sa píše alebo nepíše čiarka napr. v týchto prípadoch: *Húfne sa hrnú na právnické akademie... (,) dúfajúc, že... (20). Výrazné svedectvo... o vzťahu k sestre nám... zanechal v prvých dvoch (!) už spomínaných dielach z mladosti (28). Už za Napoleona, keď znova hrozila vidina „despotizmu“ — i keď v inej forme — (,) začínajú... „ideológovia“ opäť oceňovať význam... (239)*

Na začiatku sme sa pochvalne vyslovili o tom, že autor úspešne zvládol esejistický štýl. To platí o texte ako o celku. Preto nás trochu prekvapilo, že v texte je pomerne dosť (okolo dvadsať) štylistických chýb v užšom zmysle: neobratných alebo nie dosť zrozumiteľných štylizácií. Ide napr. o tieto miesta v knihe:

Pritom [Ezop] rozpráva svoje bájky a hlása, že „pätolizači sú rovnakého dáta ako králi...“ (s. 165). Spojenie byť rovnakého dáta ako je nevhodné (i napriek tomu, že je ešte doteraz živé spojenie byť starého dáta, napr. tieto spory sú starého dáta). Nepoznáme originál, a preto nevieme, či by to, o čo ide, bolo možné povedať takto: ... hlása, že pätolizači a králi sa rodia súčasne...

No ešte mnoho predstáv mu bránilo v jednoznačnom hľadaní týchto zákonov [116]. Spojenie jednoznačné hľadanie je nezvyčajné a nezrozumiteľné. Možno by bolo vhodné ... mu bránilo dosiahnuť jednoznačnejšie výsledky pri hľadaní...

... a v osemnástom storočí, keď zosilnejúca sa buržoázia čoraz menej potrebovala silného kráľa, sa začínalo hovoriť „despotizmus“ [120]. Podoba zosilnejúci sa je nesystémová. Nevieme, čo sa chcelo povedať, ale myslíme, že by bolo primerané hovoriť o silnejúcej buržoázii alebo (s použitím nie celkom zvyčajnej podoby) o zosilnejšej buržoázii. Aj namiesto vyjadrenia začínalo sa hovoriť „despotizmus“ pokladáme za primeranejšie začínalo sa ozývať slovo „despotizmus“.

A tak namiesto hľadania skutočných vzťahov medzi ľuďmi usilujeme sa navzájom prekabátiť sa a hovorme tomu politika [120]. Druhé sa treba vypustiť (okrem iného aj preto, že sa recipročnosť výrazne naznačuje príslovkou navzájom). Namiesto spojenia hovorme tomu politika je náležité nazývame to politikou alebo voláme to politikou (namiesto inštrumentálu môže byť aj nominatív politika).

Každý štát zvyšuje armádu a čoskoro „budeme ako Tatári“, hľadajúc všade daromne spojencov, „to znamená ako prísť o peniaze“ [159]. Tu sa, myslíme, autorovi nevydarilo úsilie spojiť citované časti s vlastným textom. Pripojenie druhej citovanej časti je neorganické a nezrozumiteľné. Spojenie zvyšovať armádu je nezvyčajné. Primeranejšie by bolo rozširovať, rozmnožovať armádu alebo zvyšovať stav armády.

Dnes nemožno ani zdôrazniť, aký význam mali tieto, dnes už samozrejme zásady v čase, keď... (167). Prvá veta nie je dosť ucelená. Okrem toho sa začína slovom *dnes*, ktoré sa onedlho opakuje (citlivý štylista sa takýmto situáciám vyhýba a často ich rieši synonymami — napr. v našom prípade by prichádzalo do úvahy *dnes — teraz — v súčasnosti*). Za vhodnú pokladáme takúto štylizáciu: *Nemožno ani dosť zdôrazniť, aký význam mali tieto dnes už samozrejme zásady...* (teda medzi slovami *tieto* a *dnes* nemá byť čiarka, lebo ide o tesné pripojenie).

Abý sme si uvedomili ich novosť, treba si uvedomiť... (168). Opäť je dvakrát veľmi blízko seba sloveso *uvedomiť si*. Prvú vetu možno vynechať (aj preto, že zámenom *ich* sa zle nadväzuje, a to na nasledujúci text).

...jestvovali síce značné skupiny buržoázie, no roztrieštené a rozdelené navzájom proti sebe... (169). Spojenie *rozdeliť navzájom proti sebe* je nekorektné. Mohlo by byť: *roztrieštené a rozdelené, stojace navzájom proti sebe*. Spojenie *značné skupiny* je nezvyčajné. Malo by byť *početné*.

Dobrý občan nikdy nepomýšľala na to, zbohatnúť inou cestou ako sa v jeho krajine uznáva (177). Väzba *pomýšľať na to, zbohatnúť* je nekorektná. Mohlo by byť: *...nepomýšľala na to, aby zbohatol alebo nepomýšľala na zbohatnutie*. Namiesto *inou cestou* odporúčame *iným spôsobom*. Pred ako chýba čiarka.

Je teda zrejme, že len vtedy autor pripravený materiál triedil a zaraďoval... (182). Náležitý slovosled je: *Je teda zrejme, že vtedy autor pripravený materiál len triedil a zaraďoval...*

...vedci (si) dali veľa námahy, aby zistili, aká logika vlastne viedla autora, aby zvolil poradie kníh, ktoré zvolil (193—4). Vhodnejšia sa nám vidí takáto formulácia: *...vedci vynaložili veľa námahy, aby zistili, aká logika vlastne viedla autora k tomu, že si zvolil práve to poradie kníh, ktoré si zvolil*.

...našli sa horlivci, ktorí sa prihovárali aj za dovážanie čiernych otrokov do Európy... (195). Náležitý slovosled: *Našli sa horlivci, ktorí sa prihovárali za dovážanie čiernych otrokov aj do Európy...*

Stretnutie dvoch vplyvov dáva iné výsledky ako pri spolupôsobení ešte inej, tretej a ďalších (214). Tu alebo niečo vypadlo, alebo má byť: *...ako spolupôsobenie ešte iného, tretieho a ďalších*.

O klíme napríklad autor nielen dôkladne dokumentuje v správach cestovateľov, ale... (214). Väzba *dokumentovať o niečom* je nepripustná a v tomto prípade rovnako aj väzba *dokumentovať v niečom*. Vyhovujúca štylizácia by bola: *Otázky klímy autor napríklad nielen dôkladne dokumentuje správami cestovateľov, ale...*

Všetky náboženstvá mu stoja za groš... (226). Má byť: *Všetky náboženstvá mu nestoja (ani) za groš...*

Zo syntaktických nedostatkov je najnápadnejšie chybné vyjadrovanie podmienky v minulosti bez tvaru *bol*. Toto konštatovanie sa — žiaľ — netýka iba textu, o ktorom je práve reč. So spomenutou chybou sa dosť často stretávame v dennej tlači. Ide o typ: *Keby vo všerajšom zápase Masný lepšie trafil loptu, dal by gól*. Pretože tu ide zrejme o podmienku v minulosti, veta by mala znieť takto: *Keby vo všerajšom zápase bol Masný lepšie trafil loptu,*

bol by dal gól. V našom texte sú chyby tohto typu na stranách 84, 163, 164, 175, 222, 226, 238. Nebudeme ich uvádzať všetky — na ilustráciu iba jeden príklad: *A tak bola rozloha republiky osudná republikánskej vláde a rozloha impéria bola osudná cisárom. Keby museli brániť iba stredne veľkú krajinu, mali by iba jednu armádu, ktorá by rešpektovala dielo svojich rúk, len čo by ich zvolila* [164]. Druhá veta, pretože ide o podmienku v minulosti, má znieť: *Keby boli museli brániť iba stredne veľkú krajinu, boli by mali iba stredne veľkú armádu, ktorá by bola rešpektovala dielo svojich rúk, len čo by ich bola zvolila*. (Okrem toho je zakončenie tejto vety nezrozumiteľné.)

Uvedieme ešte niektoré ďalšie jednotlivosti: *Spojenia je faktom, je pravdou* (70, 199) majú znieť *je fakt, je pravda*, lebo ide o všeobecne platné konštatovanie. — ... *o ich ideálnej spoločnosti, kde každý žil za všetkých a všetci pre každého* (84). Namiesto predložky *za* v spojení *za všetkých* bolo treba použiť predložku *pre*. — ... *urobiť z nej* [zo svojej skúsenosti] „materiál“ *pre celkom iný cieľ* (103). *Náležitú je na celkom iný cieľ*. — ... *o starej, despotizmom ešte nezgnievanej šlachty* (132). Tu ide o chybu v zhode. *Má byť šlachta*. — *Bedári po vás chcú hotové imanie za to, že...* (150). *Väzba chcieť niečo po niekom* je nespisovná. *Má byť chcieť niečo od niekoho*. — ... *že činy, a teda aj myšlienky ľudí a národov neriadi náhoda...* (191). *Má byť: ... že činy, a teda ani myšlienky*. — ... *náhle ochorenie... mu... nedovolilo uskutočniť svoj zámer* (232). *Má byť jeho zámer* (neprivlastňuje sa podmetu). — ... *čo bolo autorovi... celkom prijateľné* (234). *Má byť: ... čo bolo pre autora...*

Z iných — najmä lexikálnych — nedostatkov spomíname tieto: *Na čo tie obrady, na čo... tie... haraburdy...*, *na čo slzy...* (37). *Má sa písať dovedna: načo*. — ... *v... prílnutí* [k sestre] *mu zabránili...* (103). *Má byť v prílipnutí alebo v príknutí k sestre* (v slovenčine niet slov začínajúcich sa na skupinu spoluhlások *ln-, ln-).* — ... *návšteva dopadla dobre...*; *nemohla „analýza“ inak ani dopadnúť* (111, 137). Namiesto slovesa *dopadnúť* (Slovník slovenského jazyka ho hodnotí ako hovorové) by sme radšej videli sloveso *skončiť sa*. — *Naproti tomu kresťanskí teológovia... sú horší ako Mamatej s jeho lôžkom...* (119). *Hádam ide o náhodný lapsus*, lebo nám je (z Dobšinského rozprávok) známa iba *Matajova posteľ*. — ... *dopisovať si* (123) — *malo byť písať si*. — *Milánsko, Hannoverisko* (143, 145). Ide o mestské štáty. Podoby *Milánsko* a *Hannoversko* sú celkom nezvyčajné. I v zmysle štátnych útvarov sa bežne používa iba *Miláno* alebo *Hannover*. Možno použiť aj spojenia *milánsky štát, hannoverský štát*. — ... *svedomito... študoval...* (159). Ustálená je podoba s *-e: svedomite*. — „*Nechajte ma, prosím, nech si svoje vretená rozpletiem sám...*“ (165). Vo francúzštine ide asi o frazeologizmus. Preložiť do slovenčiny by ho azda bolo vhodnejšie takto: ... *nech si svoje kľbká rozmočem sám*. — *Opozičiar* (166) — dnes je bežné už iba *opozíčník*. — *Neúspechy... nijako nenarušili poľahobu hradného pána...* (174). *Poľahoba* je „poľahčenie, uľahčenie“. Zrejme má byť *poľahoda* alebo *pohoda*. — ... *despota je nevyhnutne odkázaný na vizíra...* (195). Asi ide o tlačovú chybu. *Má byť vezíra*. — ... *v knihe „O výtečnosti monarchistického zriadenia“...* (201). Správne by bolo *o znamenitosti*. — ... *aby neodhalil vlastné postavenie...* (202). *Podľa všetkého by tu malo byť vlastný*

postoj. — ...nijaká literatúra neobstojí pri takom hndopišstve (225). Má byť pri takom blchárstve alebo blškárstve.

V tvaroslovej oblasti nedostatkov skoro niet. Uvedieme iba dva: *Charlesa-Louisa* (21) — má byť *Charla-Luisa*; *Malebrancha* (46) — má by *Malebranchea*.

M. Urbančok

SPYTOVALI STE SA

Dejinnotorný alebo dejinotorný? — Na hodine dejepisu v jednej škole vznikol spor okolo presnej podoby slova *dejinotorný*. Trieda sa rozdelila na zástancov dvoch *-nn-* v tomto slove (*dejinnotorný*) a na prívržencov iba jedného *-n-* (*dejinotorný*). Keďže vyučujúci profesor sa nemohol oprieť o normatívnu príručku (slovo *dejinotorný* nenašiel ani v Pravidlách slovenského pravopisu, ani v Slovníku slovenského jazyka), požiadal nás o vysvetlenie tohto problému.

Pravda je, že Pravidlá slovenského pravopisu slovo *dejinotorný* neuvádzajú, ale v doplnkoch k Slovníku slovenského jazyka sa toto slovo už značuje [SSJ VI., 1968, s. 23], a to v podobe *dejinotorný*.

Problém vznikol z nejasnosti okolo tvorenia tohto slova. V podobe *dejinotorný* predpokladali gymnazisti východiskové slová *dejinný* a *tvoriť*, pričom zdvojené *n* sa podľa nich prenáša aj do zloženého prídavného mena *dejinnotorný*. Takéto tvorenie však nezodpovedá skutočnosti. Vzťahové prídavné meno *dejinotorný* patrí k zloženým prídavným menám, v ktorých určujúcim členom je podstatné meno a určovaným členom je sloveso. Takými sú zloženiny ako *ústavodarný*, *chorobonosný*, *svetovládny* i bohatá skupina so slovesnou časťou *-tvorný*: *náladotorný*, *zákonotorný*, *štátotorný*, *slovotorný*, *významotorný*, *ladotorný* atď. Aj v slove *dejinotorný* možno jasne vyčleniť podstatné meno *dejiny* a slovesnú časť *-tvorný*. V tomto prídavnom mene ide medzi jeho zložkami o zreteľný podradovací vzťah. Ináč je to napr. pri zložených prídavných menách typu *jahodovoríbezľový*. Tu slovotorným východiskom sú dve prídavné mená (*jahodový* a *ríbezľový*). Práve preto sú chybné tvary ako *jahodoríbezľový*, *mozgomiechový*, lebo ako *slovotorné* východisko predpokladajú podstatné meno + prídavné meno.

Zmysel slova *dejinotorný* teda dávajú zložky *dejiny* a *-tvorný* (t. j. tvoriaci, vytvárajúci), napr. *dejinotorná sila*.

M. Pisárčiková

Stojisko, nie stánie. — I. M. z Bratislavy: „Pri istej príležitosti som sa stretol s vyjadrením *podnik má na parkovisku vyhradených päť stáni*. Zaujíma ma, či je slovo *stánie* správne a či sa môže používať aj na pomenovanie miesta na parkovanie.“

Slovo *stánie* má formu slovesného podstatného mena, no nie je náležite utvorené. Od nedokonavého slovesa *stát* má slovesné podstatné meno v spisovnej slovenčine podobu *státie* (napr. *listok na státie*, *počet miest na státie*). Na pomenovanie miesta na státie alebo na parkovanie nie je však po-

trebné používať slovesné podstatné meno *státie*, pretože jestvuje iný, vhodnejší lexikálny prostriedok, ktorý jednoznačne vyjadruje, že ide o názov miesta. Takýmto prostriedkom je podstatné meno *stojisko* utvorené od prítomníkového kmeňa slovesa *stáť*, teda od kmeňa *stoj- (i)* príponou *-isko*. Podobne sú utvorené podstatné mená *odrazisko* (od *odraziť*), *ležisko* (od *ležať*), *prekladisko* (od *prekladať*), *hľadisko* (od *hľadiť*), *bojisko* (od *bojovať*) atď.

Názov *stojisko* je už ustálený ako termín v štátnej norme ČSN 73 6100 Názvosloví silnic a dálnic (Praha, Vydavateľstvá Úradu pro normalisaci a měření 1965), kde sa vysvetľuje ako „plošná časť parkoviska, parkovacieho pruhu alebo pásu, prípadne aj garážovacieho alebo obslužného (opravárenského, umývarenskeho) priestoru, vymedzená alebo potrebná na parkovanie, príp. garážovanie alebo obsluhu jedného vozidla“. V spomínanej norme sa uvádzajú aj spojenia so slovom *stojisko*, a to *parkovacie stojisko*, *garážovacie stojisko*, *opravárske stojisko*, *pozdižne stojisko*, *priečne stojisko*, *šikmé stojisko*.

Násmu čitateľovi môžeme teda stručne odpovedať takto: Slovo *státie* je nenáležite utvorené (v spisovnej slovenčine má slovesné podstatné meno od slovesa *stáť* podobu *státie*). Na pomenovanie jedného parkovacieho miesta sa ustálil termín *stojisko*.

M. Považaj

Saunovať (sa) — saunovanie. — I. M. z Bratislavy: „Nedávno som sa stretol so slovami *saunovanie* a *saunujúci sa*. Zaujímá ma, či sú tieto slová správne utvorené a či ich možno používať bez štylistického obmedzenia.“

Sloveso *saunovať (sa)* ani slovesné podstatné meno *saunovanie* sa v Slovníku slovenského jazyka ani v iných slovníkových prácach zatiaľ neuvádza. Je to novoutvorené sloveso, ktorého odvodzovacím základom je podstatné meno *sauna*. Slovo *sauna* je fínskeho pôvodu a pomenúva sa ním druh parného kúpeľa s teplotou až 80 °C spojeného so studenými sprchami, masážou a šľahaním brezovými prútnami. Slovom *sauna* sa však nazýva aj kúpeľné zariadenie, kde sa poskytuje takýto kúpeľ. Používanie sauny sa dost rozšírilo aj u nás, lebo sa zistili jej pozitívne účinky na ľudský organizmus. Využívajú ju predovšetkých športovci, ale saunu si zriaďujú aj mnohí majitelia rodinných domov a chat. Od podstatného mena *sauna* je príponou *-ovať* utvorené nedokonavé predmetové sloveso *saunovať (sa)*. Podobne sú utvorené napr. slovesá *sprchovať (sa)* od podstatného mena *sprcha*, *voňavkovať (sa)* od podstatného mena *voňavka*, *maskovať (sa)* od podstatného mena *maska* atď. Nedokonavé sloveso *saunovať (sa)* má význam „absolvovať špeciálny druh parného kúpeľa v saune“. Ukazuje sa teda, že sloveso *saunovať (sa)* je náležite utvorené. Preto sú správne aj spomínané tvary, a to slovesné podstatné meno *saunovanie* a činné prídastie prítomné *saunujúci sa* (podobne ako *maskujúci sa*, *sprchujúci sa*).

Pisateľovi listu na jeho otázku môžeme teda stručne odpovedať takto: Sloveso *saunovať (sa)* je dobre utvorené a možno ho používať bez štylistického obmedzenia. Takisto možno používať aj slovesné podstatné meno *saunovanie* a činné prídastie *saunujúci sa*.

M. Považaj

KUL TURA SLOVA

KULTÚRA SLOVA, časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu. Organ Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV. Ročník 13, 1979, č. 4. VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied. Hlavný redaktor PhDr. Ján Kačala, CSc. Grafická úprava Oto Takáč. Technická redaktorka Marta Paráková. Vychádza desaťkrát ročne. Ročné predplatné Kčs 30,—, jednotlivé čísla Kčs 3,—. Rozširuje Poštová novinová služba. Objednávky vrátane do zahraničia a predplatné prijíma PNS — Ústredná expedícia a dovoz tlače, 884 19 Bratislava, Gottwaldovo nám. 6/VII. Možno objednať aj na každom poštovom úrade alebo u doručovateľa. Vytlačili TSNP, závod Ružomberok v marci 1979. Povolené výmerom SÚTI 7/11.

Distributed in the Socialist countries by SLOVART Ltd., Leningradská 11, Bratislava, Czechoslovakia, Distributed in West Germany and West Berlin by KUBON UND SAGNER, D-8000 München 34, Postfach 68, Bundesrepublik Deutschland. For all other countries distributions rights are held by JOHN BENJAMINS. N. V., Periodical Trade, Amsteldijk 44, Amsterdam, Netherlands.

© VEDA, vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied, 1979

Cena Kčs 3,—